

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed

Internal Quality Assurance Cell

CRITERION 3- RESEARCH, INNOVATIONS & EXTENSION

3.3.2. Number of books and chapters in edited volumes/books published and papers published in national/international conference Proceedings per teacher during the last five years

BOOKS PUBLISHED 2018-23

Bhartiya Shikshan Prasarak Sanstha, Ambajogai Swa. Sawarkar Arts, Science & Commerce College Re-accredited by NAAC-B Grade

Sawarkar Nagar, Jalna Road, Beed M.H., India- 451122

CRITERIA-III RESEARCH INNOVATIONS & EXTENSION 3.3.2. BOOKS PUBLISHED 2018-23

Sr. No.	Author Title of the Book	Title of the Book	Year
1	Dr. Pohekar Priti D.	Navin Rashtriy Shaikshnik Dhoran 2020 202 che antarang-Anuvad	
2	Dr. Bahegavhankar Lakshmiknat G.	Amit Chaudhuri Novelist and Musician	
3	Dr. salve Uttam S.	Molecular Biology and Genetics	
4	Dr. Salve Uttam S.	Plant Cell Biology and Biotechnology	
5	Dr. Sonawane R.ajendra T.	Rahul	
6	Dr. Kandale Sachin C.	Sanskrit subhashitaanjali	
7	Dr. Bhalerao Jyotishwar K.	Su-Prashasan	2021-22
8	Dr. Bhalerao Jyotishwar K.	Public Administration: Concepts & Theories	
9	Dr.Gosavi Medha I.	Chandra Mazya Chandanyat	
10	Dr.Sasane Sangita S.	Indian Diaspora & Humanism Through Feministic Perspective	
11	Dr. Sonawane Rajendra T.	Hindi ke vividh vidhaonka ka navin Drishti kon	2019-20
12	Dr. Khandagale Ramesh T.	Computer Application in Business	
13	Dr. Rayalwar Arvind P.	IT Application in Business	
14	Dr. Khandagale Ramesh T.	Business Communication and IT Application	
15	Dr. Surwase Sopan M.	Babarao Musale: Vaykati Aani Wangmayn	
16	Dr. Gosavi Medha I.	Sadguru Achutashram Swami Abhangatha	
17	Dr. Sonawane Rajendra T.	Shradheya dattopant thengadi life and work (BOOK)	
18	Dr.Pangarkar chatrapati B.	Development of chess players a comparative study (BOOK)	
19	Dr. Bhalerao Jyotishwar K.	Swayam Seva Sanghatana -Rachana v 201 Karyapadhati	
20	Dr.Chatrapati .B.Pangarkar	Wrestling-role of beed Dist. Wrestling association	
21	Dr.Nagargoje Devidas B.	Vyavsayik Arthshastra	

Books Published 2022-23

🦟 राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० चे अंतरंग 😘

संशोधन, नावीन्यपूर्णता आणि उद्यमशीलता

बी.एम.नाईक अनुवाद : डॉ.प्रीती पोहेकर

Buri Sawerles Mehavidyalaya Peed.

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० चे अंतरंग : संशोधन, नावीन्यपूर्णता आणि उद्यमशीलता

खी.एम.नाईक

अनुवाद डॉ.प्रीती पोहेकर

विद्या बुक्स पब्लिशर्स,

औरंगपुरा, औरंगाबाद.

Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

या पुस्तकातील कोणताही मजकूर, कोणत्याही स्वरूपात वा माध्यमात पुनः प्रकाशित अथवा योजि करण्यासाठी लेखक आणि प्रकाशक दोघांचीही लेखी पूर्व परवानगी घेणे बंधनकारक आहे

विद्या बुक्स पब्लिशर्स,

औरंगपुरा, औरंगाबाद.

नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० चे अंतरंग संशोधन, नावीन्यपूर्णता आणि उद्यमशीलता अनुवाद : डॉ.प्रीती पोहेकर

© मराठी अनुवादाचे व प्रकाशनाचे सर्व हक्क विद्या बुक्स पब्लिशर्स, औरंगाबाद यांच्याकडे

अक्षरजुळवर्णा : भीमराव वाठोरे औरंगाबाद, मो.९७६७०३४७२०

मुद्रक - तन्मय ऑफसेट प्रिंटर्स, एम.आय.डी.सी. चिकलठाणा, औरंगाबाद. Insights in to Research, innovation and enterepreneurship by B.N.Naik या मूळ इंग्रजी पुस्तकाचा मराठी अनुवाद

प्रकाशक : विद्या बुक्स पब्लिशर्स औरंगपुरा, औरंगाबाद – ४३१००१ मो. नं. ९८२३०२६८३१

E-mail: aur.vidyabooks@gmail.com www.vidyabooksabd.com

प्रकाशन क्रमांक : ३६६

पहिली आवृत्ती : २०२३

ISBN - 978-93-9230 and Mahavidyalaya Beed.

किंमत ₹ ४००/-

अनुक्रमणिका

- १. भारतीय विद्यापीठांसाठी नवनिर्मितीचे आव्हान /१-१२
- भारतीय विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांची नवोपक्रम आणि उद्योजकतेत महत्त्वाची भूमिका / त्यांना दुर्लक्ष करणे परवडेल का? कोणत्या कीमतीवर?
   ती किंमत कोण चुकवेल? संशोधन, नवोपक्रम आणि उद्योजकता /१३-२४
- ३. जागतिकीकरणाच्या रेट्यामध्ये उच्च आणि तंत्र शिक्षणाची बदलती भूमिका/ २५-३९
- श. भारत संशोधन, नवोपक्रम आणि उद्योजकतेचे प्रेरक म्हणून विद्यापीठे आणि
   महाविद्यालयांकडे पाहातो /४०-५७
- ५. संशोधनालय, त्याची गरज आणि भारतासाठी प्रासंगिकता / ५८-७८
- ६. महाविद्यालये/विद्यापीठांना उद्योग आणि शिक्षण दोन्ही जागतिक स्तरावर स्पर्धात्मक बनवण्यासाठी संशोधन मार्गांची आवश्यकता / ७९-९४
- ७. विद्यापीठांना जागतिक यादीत उच्च स्थान प्राप्त करण्यासाठी सरकारने काय केले पाहिजे? / ९५-१०८
- ८. विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांनी शैक्षणिक गुणवत्तेच्या वाढीसाठी मूलभूत गोर्ष्टीबरोबरच विद्यार्थ्यांना उद्योगाभिमुख संशोधन नवकल्पना कौशल्ये प्रदान करणे आवश्यक आहे / १०९-१२९
- ९. भारतीय विद्यापीठे जगातील सर्वोत्तम विद्यापीठांच्या संदर्भात कुठे कमी पहतात. नवोन्मेष आणि सर्जनशीलता ही उद्याचा धाडसी भारत निर्माणाची नवी विषयपत्रिका आहे / १३०-१४३
- १०. संस्था नावीन्यपूर्ण आणि उपक्रमशील बनवण्यासाठी धोरणात्मुक नियं पान Mehavidyalaya / १८८-१६०

- ११. आधुनिक भूगोलशास्त्राच्या विकासामध्ये अमेरिकन / १६१-१%
- १२. विद्यापीठ-उद्योग समन्वयाअभावी भारत गंभीर संकटात आहे
- १३. भारतीय संस्था आणि परवेशातील त्यांच्या समकक्षांमधील परवार 1 320-204
- . १४. बदलत्या जगातील उदयोन्मुख कार्य कौशल्यांमध्ये उच-तंत्र के निर्मितीमध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावण्यासाठी विद्यापीठे नार्वान्य सर्जनशील आणि उद्यमशील असली पाहिजेत / २०६-२२८
- १५. शासन आणि नेतृत्वातील सुधारणा-भारतीय विद्यापीठे आणि महविद्याल पुनर्कल्पना करणे ही काळाची गरज आहे / २२९-२५४
- १६. भारत सरकारचे उपक्रम / २५५-२६४

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya Beed.

प्रस्तावना

संशोधन, नवकल्पना आणि उद्योजकतेमध्ये अग्रेसर असणाऱ्या राष्ट्राची आर्थिक वाढ वेगाने होत असंते. ती राष्ट्रे उच्च-वेतन आणि सुलभ कार्य परिस्थितीसह उच्च-तांत्रिक नोकऱ्यादेखील निर्माण करतात. भारतीय विद्यापीठे जागतिक यादीमध्ये कुठे आहेत? ती उंचावर कशी पोहोचू शकतात? आता राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-२०२० नंतर त्यांना नावीन्यपूर्ण आणि उद्योजकीय व्हायला शिकावे लागेल.

भारताला नावीन्यपूर्ण विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांची गरज आहे का? त्यांनी विद्याच्यांना संशोधन कौशल्य, नवकल्पना कौशल्य आणि उद्योजकता कौशल्ये शिकवावीत का? त्यांच्याकडे शिकविण्यासाठी जागतिक दर्जाचे प्राध्यापक असावेत का? त्यांच्याकडे ज्ञागतिक दर्जाचे प्राध्यापक तयार करण्याची वृष्टी आणि महत्त्वाकांक्षा असली पाहिजे का? का अशा प्राध्यापकांखेरीज असणे राष्ट्राला परवडू शकते? जगभर असे मानले जाते की जर एखादे विद्यापीठ किंवा महाविद्यालय नावीन्यपूर्ण, सर्जनशील आणि उद्योजक नसेल तर ते नाव घेण्याच्या लायकीचे नसते? नावीन्यपूर्णता आणि उद्योजकतेशिवाय भारत जगाच्या अर्थशास्त्राला अत्यंत अपेक्षित असणारी उच्च वाढ, उच्च—उत्पन्न, नावीन्यपूर्ण अर्थव्यवस्था याऐवजी निम्न उत्पन्न, निम्न वाढ आणि निम्न वेतन देणारे राष्ट्र अशा श्रेणीमध्ये अडकण्याची शक्यता आहे. भारताच्या आर्थिक समृद्धीला चालना देण्यासाठी नावीन्य आणि उद्योजकता आता आवश्यक आहे, संशोधन, नवकल्पना आणि उद्योजकता यांची आर्थिक विकास आणि रोजगारनिर्मितीच्या सकारात्मक सहसंबंधामुळे जगभरात महत्त्वाची भूमिका निर्माण झालेली आहे. संयुक्तराष्ट्र अमेरिका (यू.एस.ए.) आणि अनेक विकसित देशांनी विद्यापीठ—आधारित उद्योजकता आणि त्यांच्या आणि नवकल्पना विकास प्रारूपाचे आधीच अनुसरण केले आहे आणि ती त्यांच्या आणि नवकल्पना विकास प्रारूपाचे आधीच अनुसरण केले आहे आणि ती त्यांच्या

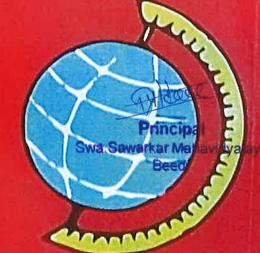
राष्ट्रीय शिक्षण धोरण-२०२० शैक्षणिक संकुलामध्ये पायाभूत सुविधा निर्माण करण्याची शिफारस करते. विशेषतः तंत्रज्ञान ऊशमायन, नवोन्मेष केंद्र, उत्पादन हक व बौद्धिक संपदा हक्क, संशोधनालय, निगम शिक्षण केंद्र, उद्योजकता केंद्र इत्यादिक भौतिक साधनांची उपलब्धी हे यशस्वी विद्यार्थ्यांच्या निर्मितीचे आधार अपितः 'आत्मनिर्भर भारत' निर्माण करून राष्ट्राला जागतिक शिक्षण गुरु होण्याकडे नेण्यांच्या राजमार्ग म्हणजे हे धोरण होय.

जागतिक उत्कृष्ट संस्थांच्या कोणत्याही यादीमध्ये भारतीय शिक्षण संस्थांचा क्रम अत्यंत वाईट स्थितीमध्ये आहे. भारताकडे गुणवता आहे, परंतु दृष्टीचा अभाव आहे. आज देशाने परदेशी विद्यापीठाना दारे खुली केली आहेत. भारतीय शिक्षण संस्थानपूढे टिकून राहण्याचे आव्हान उभे आहे. जर त्यांना टिकून रहायचे असेल तर योग्य धोरण, त्या धोरणांची रीतसर अमलबजावणी, व्यवस्था व प्रक्रिया निर्माण करणे ही भारतीय शिक्षण व्यवस्थेची अग्र मागणी आहे. हे करण्यासाठी कोणत्या दिशेने जावे, कोणते पाऊल व्यवहारी ठरेल याचे यथायोग्य मार्गदर्शन हे पुस्तक करते. भारतीय शिक्षण व्यवस्थेच्या नवनिर्माणाचे अंतरंग ह्या पुस्तकाने उलगडून दाखिवले आहे.

हे पुस्तक भारतीय विद्यार्थ्याला जागितक स्पर्धेमध्ये उभे करण्याचे धोरण आखण्याची आणि ते अमलात आणण्याची गरज व्यक्त करते. विद्यापीठ आणि महाविद्यालयांनी उद्योग जगत व्यापले पाहिजे आणि उद्योगांनी विद्यापीठ आणि महाविद्यालयांना व्यापले पाहिजे; त्यासाठी हे धोरण स्वीकारले पाहिजे, ही आजच्या काळाची निकड या पुस्तकाने अधोरेखित केलेली आहे. हे पुस्तक उच्च शिक्षण क्षेत्रातील प्राध्यापक, संशोधक, अभ्यासक, प्रशासक, धोरण निर्मात, कार्यकर्तेयांना नवीन शैक्षणिक धोरणाला सामोरे जाण्याची गरज प्रतिपादित करते. त्यांना व्यवहारात धोरणाला सामोरे जाण्यासाठी आणि जागितक शिक्षण गुरु होण्यासाठी सक्षम करण्याचे काम हे पुस्तक करेल याची खात्री आहे.

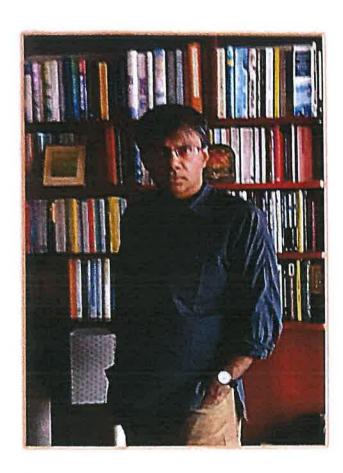

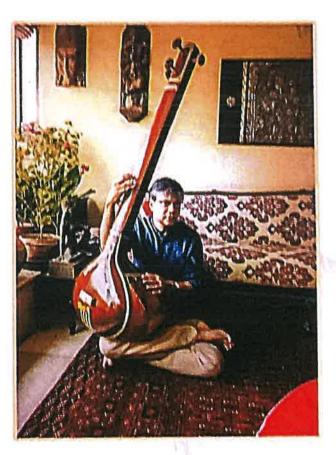

Amit Chaudhuri

Novelist and Musician

Dr. Laxmikant Govindrao Bahegavankar

wa Sawarkar Mahavidya

Amit Chaudhuri

Novelist and Musician

Dr. Laxmikant Govindrao Bahegavankar

Lulu Publication 2021

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Price: 550/-

Amit Chaudhuri Novelist and Musician

Dr. Laxmikant Govindrao Bahegavankar

© 2021 Author

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without prior permission of the author. Any person who does any unauthorized act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages. [The responsibility for the facts stated, conclusions reached, etc., is entirely that of the author. The publisher is not responsible for them, whatsoever.]

ISBN-978-1-008-93513-6

Published by, Lulu Publication 3101 Hillsborough St, Raleigh, NC 27607, United States.

Printed by,
Laxmi Book Publication,
258/34, Raviwar Peth,
Solapur, Maharashtra, India.
Contact No.: 9595359435

Website: http://www.lbp.world

Email ID: apiguide2014@gmail.com

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

WHOOL

PREFACE

Amit Chaudhuri is not only a writer but a great musician of the present century. His writing is highly influenced by the Indian classical music and social life. Indian English novel today boasts its newness through the hands of Amit Chaudhuri.

Tarvar Maria Maria

Amit Chaudhuri is the one of the contemporary Indian English novelists whose work leaves an impression of being new in its presentation, in style and in subject matter. His love for country, his love for country people, Indian culture and Indian classical music is always a subject matter of his every fiction. Chaudhuri admits that his writing is like walking on a tightrope.

This book is written to understand Amit Chaudhuri's writing. I am thankful to all those who inspired me to write this book on Amit Chaudhuri's seleted fictions.

Dr. Laxmikant Bahegavankar

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

CONTENTS

CHAPTER NAME	PAGE NO.
CHAPTER I INTRODUCTION	1
CHAPTER II A STUDY OF STRANGE AND SUBLIME ADDRESS	34
CHAPTER III STUDY OF AFTERNOON RAAG AND FREEDOM SONG	55
CHAPTER IV A STUDY OF A NEW WORLD AND THE IMMORTALS	84
CHAPTER V CONCLUSION	121
BIBLIOGRAPHY	133

restant Acronical Property of the Acronical

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

CHAPTER I

INTRODUCTION

Indian English Literature today has its own place in the world literature. Begun as an imitation of British literature, it has now its own identity and a large number of readers all over the world. Indian English Novel, to be more specific, has reached to a height where it is seen on the same line of world novels. It has gone through many evolutions such as style, subject matter, point of view, color, language etc. Indian English novel today boasts its newness through the hands of Amit Chaudhary. He is one of the contemporary Indian English novelists whose work leaves an impression of being new in its presentation, in style and in subject matter. The present research is an attempt to explore Amit Chaudhary's novels as new novels. This study undertakes five novels by him in order to see in what sense or the extent to which they are 'new novels'.

I) Concept of Indian English Novel

Novel, being the most powerful form of literary expression today, has acquired a prestigious position in Indian English literature. It is generally agreed that the novel is the most suitable literary form of the expression of experiences and ideas of our time. Indian English novel secures its own place in Indian English literature. The novel as a literary form appeared in India in nineteenth century. The rise of novel in India was one aspect of the modern era in Indian literature, an era which was itself ushered in by a fast changing social order. A brief survey of the rise of the Indian novel in English makes the concept of Indian English novel. English came to India with the British rulers and the upper class of the Indian society adopted the English language. The most important result of the impact of English was that it made the young to express themselves in English. Raja Ram Mohan Roy was the first to express himself in linglish. He may be said to have ushered in the Age of Prose and Reason in Indian life and letters.

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Dr. Laxmikant Govindrao Bahegavankar

Dr. Laxmikant Govindrao Bahegavankar (M.A. M.Phil., Ph.D), currently working as Assistant Professor in Department of English Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed (Mh.) affiliated to Dr.Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad since 1999. He has a distinct and outstanding academic record. He worked as a Senate member of Dr.Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad.

He has contributed more than twenty five research articles published in National and International Journals. He has presented more than 75 research papers in state, National and International Conferences, Seminars and Workshops. He has been awarded with Bhartiya Shikshan Prasarak Sanstha's 'Kal. Pramod Mahajan Adarsh Shikshak puraskar' in 2018. Apart from his wide and varied experience he is currently actively associated with different socio-cultural Organization.

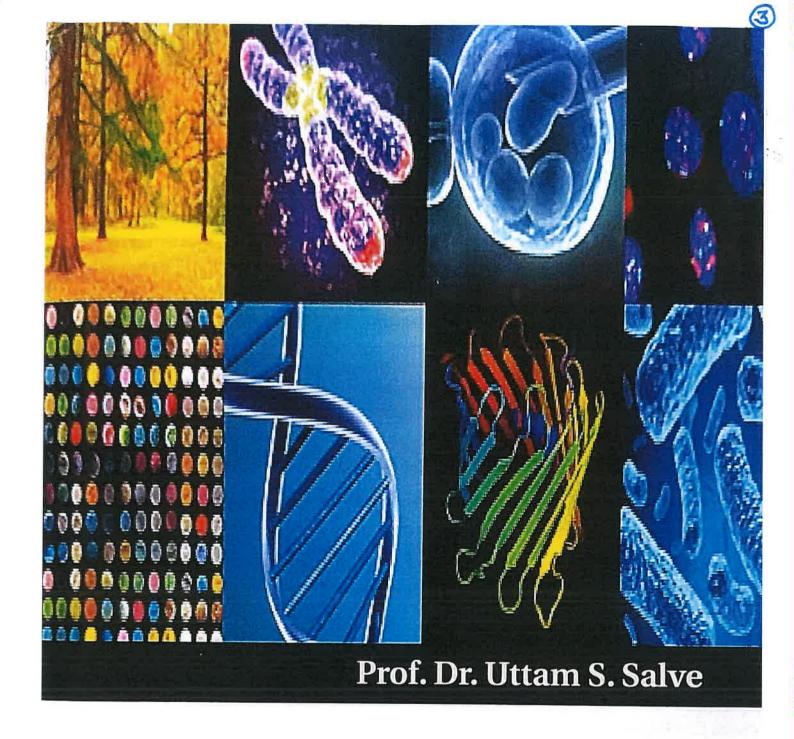
Published by

3101, Hillsborough St, Raleigh, NC 27607, United States.

Principal
wa.Sawarkar Mahavidyalaya

Beec

Molecular Biology &

Genetics

Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Molecular Biology and Genetics

Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Molecular Biology and Genetics

Prof. Dr. Uttam S. Salve

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

INTERNATIONAL PUBLICATIONS

KANPUR-208021

Molecular Biology and Genetics

© Reserved

First Edition: 2022

ISBN: 978-93-90775-52-1

[All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored is a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, mechanical photocopying, recording or otherwise, with out prior written permission of the publishers]

Published by

INTERNATIONAL PUBLICATIONS

Publishers and Distributers 6A/540, Avas Vikas, Hanspuram

Kanpur-208021

E-mail: internationalpub09@yahoo.com Website: www.internationalpublication.in

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

PRINTED IN INDIA

by, "Trident Enterprises", New Delhi

Preface

Molecular biology is the branch of science that deals with the study of structure, function and genesis of cells, organelles, and macromolecules of living organisms. The study of molecular biology has widespread applications covering genetic research, drug delivery systems, stem cell therapy and cancer treatment. The functioning of biological systems is based on the flow of genetic information from the nucleotides of the DNA to the RNA leading to the production of various cellular proteins. Thus, control is exercised only by modifying the various stages of protein synthesis. Hence, the ideal approach to the study of the subject is in understanding the genetic processes that are reflected as changes in protein reactions.

Gregor Mendel was an Austrian monk and scientist who lived in the 1800s. He is remembered as the founder of modern genetics for his laws of inheritance, which are based on the results of his experiments with pea plants. Although Mendel published his work, it didn't get recognized for its importance during his lifetime. It was only once his papers were rediscovered in the early 20th century that scientists realized his findings applied to and explained many observed patterns of inheritance. And the rest is history. Mendel and his pea plants come up a lot for anyone studying either biology or genetics, but the key principles of Mendelian inheritance can be broken down into Mendel's three laws of inheritance:

Chromosomes are not visible in the cell's nucleus—not even under a microscope—when the cell is not dividing. However, the DNA that makes up chromosomes becomes more tightly packed during cell division and is then visible under a microscope. Most of what researchers know about chromosomes was learned by observing chromosomes during cell division.

The law of dominance says that there are dominant and recessive traits. Dominant traits are defined as whichever phenotype is expressed in an organism that is heterozygous for the trait.

Minuted discovered that he could create purebred plants. For which he allowed short plants to self-pollinate, eventually 100% of citiquing would be short. The same was true for the tall plants. The trunclered what size offspring would result from crossing a short plant, will a fall plant.

Genes are Inherited as units, with two parents dividing out one of their offspring. This process can be compared with mixture hands of cards, shuffling them, and then dealing them out again them two hands of cards, shuffling them, and then dealing them out again them out again them out again to form a complete set of genes. The eventual resulting child has the same number of genes as their parents, but for a gene one of their two copies comes from their father, and one from the mother.

This book would prove to be useful to students at all levels at understand the fundamental information in Molecular biology.

–Prof. Dr. Uttam S. S≟

Principal
Swa. Sawarkar Mehavidyalaya
Beed.

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya Beed.

Contents

	Preface	(v)	
1.	Nucleic Acids DNA: Definition, Structure, Chemical Composition (Nitrogeneous bases, Purines, Pyrimidines, Nucleosides, Nucleotides, Phosphate and Sugars)		
•	Watson and Crick's Model		
•	Z-DNA and B-DNA		
•	Function of DNA		
•	Replications of DNA: Conservative, Semi-conservative and Dispersive		
•	RNA: Structure, Types and Functions		
2.	Chromosome	42	
	Definition, Morphology-Size, Shape, Number		
•	Ultra Structure: Chromatid, Chromonema, Chromomere, Centromere, Kinetochore, Secondary Constriction, Satellite, Telomere, Heterochromatin, Euchromatin		
•	Nucleosome Model		
•	Chemical Composition, Functions of Chromosome, Giant Chromosomes: Polytene and Lambrush Chromosome		
3.	Chromosomal Aberrations	72	
•	Structural-deletion, Duplication, Inversion and Translocation		
•	Numerical: Euploidy and Aneuplody		
4.	Mendelism	89	
•	Introduction to Mendelism	Modera	

• Mendelian Principles: Law of Dominance

Law of Segregation

Molecular Biology & Genetics

About the Author

Prof. Dr. Uttam S. Salve, (M.Sc, B. Ed, Ph. D., F. S. L. Sc.) He has completed his education, M. Sc, B. Ed, Ph. D. from Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad. Presently he is working as Professor and Head department of Botany in Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed. His specialization is of Plantary Physiology. He has 21 Years of teaching experience to the classes, 02 Years to the PG classes and has 17 years respectively of Botany under faculty of Science of Dr. Babasaheb Ambedies.

Marathwada University, Aurangabad. Under his able guidance 04 students have registered for Ph. D. and 02 students have awarded M. Phil Degree. He has got Honorary Fellowship (F. S. L. Sc.) of the Society of Life Sciences for outstanding contribution in the field of Life Sciences. Has attended 61 National Conferences and presented 26 research papers in the Conferences. He has published 45 research papers in National & International Journals. Published one book entitled, "Role of women in rain water conservation and its management".

About the Book

Molecular biology is a fast growing area of research as it deals with study of vital molecules of life like DNA, RNA, and protein etc. It basically explains the relationship between the structure and function of biological molecules and how these relationships contribute tot the operation and control of biochemical process. DNA Replication (also known as DNA synthesis) is a process where the double stranded Deoxyribonucleic Acid (DNA) is copied. Replication is an important first step in cell division, as cells must duplicate their entire genetic constitution before they can divide into two daughter cells. DNA replication is also a critical requirement for DNA repair. Mendel is the father of genetics, who established the basic laws for inheritance, these are summarized as Mendel's Law of Segregation and Mendel's Law of Independent Assortment. There are two alleles for each gene; during the gamete formation, the two alleles of one gene segregate from each other independently. Genetics, study of heredity in general and of genes in particular. Genetics forms one of the central pillars of biology and overlaps with many other areas, such as agriculture, medicine, and biotechnology. The genetic information lies within the cell nucleus of each living cell in the body. The information can be considered to be retained in a book for example. Part of this book with the genetic information comes from the father while the other part comes from the mother. This book would prove to be useful to students at all levels to understand the fundamental information in Molecular biology.

Contents

Nucleic Acids; Chromosome; Chromosomal Aberrations; Mendelism; Interaction of Genes; Sex Determination; Sex Linked Inheritance; Structure and Function of Gene

Also available at:

amazon

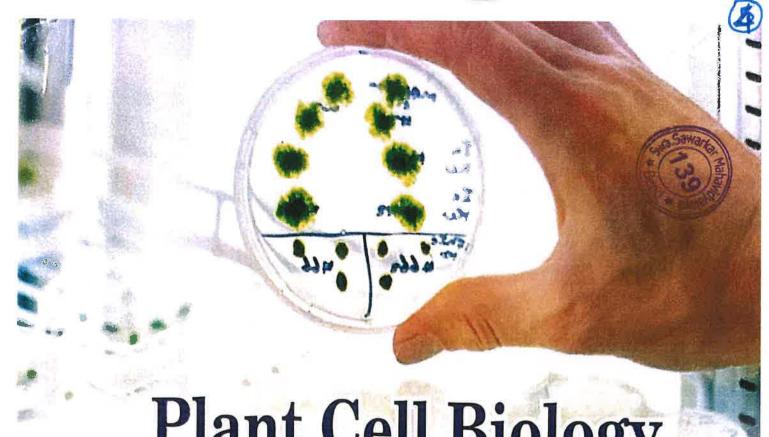

International Publications

Publishers & Distributers 6A/540, Avas Vikas, Hanspuram Kanpur-208 021

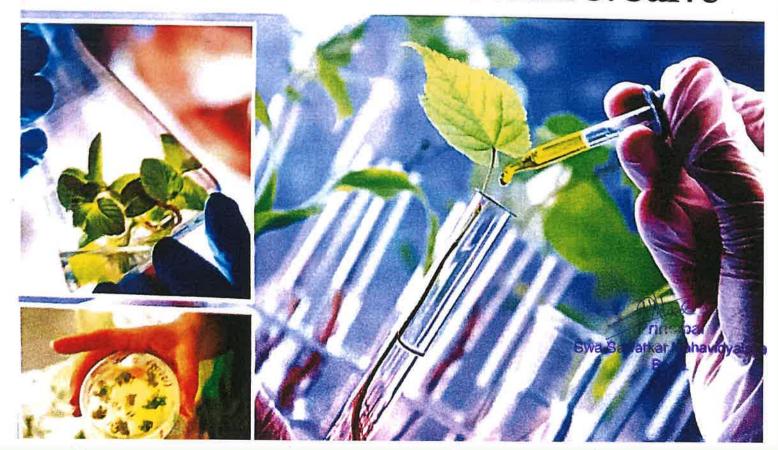
Email: Internationalpub09@yahoo.com Website: www.internationalpublication.in

Plant Cell Biology & Biotechnology

Prof. Dr. Uttam S. Salve

Plant Cell Biology and Biotechnology

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed

Plant Cell Biology and Biotechnology

Prof. Dr. Uttam S. Salve

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

INTERNATIONAL PUBLICATIONS

KANPUR-208021

Plant Cell Biology and Biotechnology

© Reserved

First Edition: 2022

ISBN: 978-93-90775-44-6

[All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval system or transmitted, in any form or by any means, medicated photocopying, recording or otherwise, with out prior written permission of the publishers]

Published by

INTERNATIONAL PUBLICATIONS

Publishers and Distributers 6A/540, Avas Vikas, Hanspuram Kanpur-208021

E-mail: internationalpub09@yahoo.com Website: www.internationalpublication.in

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

PRINTED IN INDIA

by, "Trident Enterprises", New Delhi

Preface

Cells are made up of a nucleus and a cytoplasm, enclosed by a thin wall called a membrane, which separates it from its surrounding. Plant cells have a nucleus, cytoplasm and a cell membrane too. The main difference between a plant and an animal cell is that, plant cells have a vacuole, chloroplast and a cell wall.

The restriction enzymes owe their usefulness to the fact that they bind to DNA at specific DNA sequences, four to eight nucleotides in size, called recognition sites. Once bound, restriction enzymes cut the DNA at or near this site. With a little thought, it should be clear that an enzyme that has a six base pair recognition site will, on the average, produce larger pieces of DNA than one that recognizes a four base site.

The cell wall organisation it is usual to distinguish between two types of wall. The wall which surrounds the growing cell while it is increasing in area is the 'primary' wall. About the time the cell ceases to increase in area, it starts to lay down a 'secondary' wall inside the primary wall. As a rough approximation, one can think of the primary wall as increasing in area, while remaining constant in thickness, and the secondary wall as remaining constant in area while increasing in thickness. The primary and secondary walls are different in chemical composition and in fine structure, and therefore, have different physical properties. It is the thickened secondary walls which comprise the great bulk of the material we call wood.

The nucleolus is a discrete densely stained structure found in the nucleus. It is not surrounded by a membrane, and is sometimes called a suborganelle. It forms around tandem repeats of rDNA, DNA coding for ribosomal RNA (rRNA). These regions are called nucleolar organizer regions (NOR). The main roles of the nucleolus are to synthesize randal and assemble ribosomes. The structural cohesion of the nucleolus results in the transient association of nucleolar components, facilitating further ribosomal assembly,

and hence further association. This model is supported by objectively of rDNA results in intermingling of nucleulars. that inactivation of rDNA results in intermingling of nucleolar shows a standard or a

A cell in an adult organism can be viewed as a steady-state. The DNA is constantly read out into a particular set of mRNAs specify a particular set of proteins. As these proteins function also being degraded and replaced by new ones, and the war balanced that the cell neither grows, shrinks, nor changes static view of the cell, however, misses the all-important of cellular life.

The dynamics of a cell can best be understood by examining in course of its life. A new cell arises when one cell divides or when two cells like a sperm and an egg cell, fuse. Either event sets off a cell-replication programme that is encoded in the DNA and executed by proteins

Genetic engineering has been applied in numerous fields including research, medicine, industrial biotechnology and agriculture. In recent GMOs are used to study gene function and expression through loss a function, gain of function, tracking and expression experiments. By known out genes responsible for certain conditions it is possible to create arrival model organisms of human diseases. As well as producing human vaccines and other drugs genetic engineering has the potential to con genetic diseases through gene therapy. The same techniques that are use to produce drugs can also have industrial applications such as produce enzymes for laundry detergent, cheeses and other products.

This book contains advanced information about this subject. In book will be a boost for the learners and an essential subject mamual

-Prof. Dr. Uthan S. Sar

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya Beed.

Contents

	Preface	(v)	
1.	Cell Structure of Prokaryotic Cell (Bacterial Cell) Eukaryotic Cell (Plant Cell)	1	
2.	Cell Wall and Cell Organelles Structure and Functions of Cell Wall Cell Organelles: Golgi Complex, Endoplasmic Re Lysosomes	50 eticulum,	
3.	Nucleus Ultra Structure (Nuclear Membrane, Nucleolus, Cl Materials, Nucleoplasm) Functions of Nucleus	81 hromatin	
4.	Cell Division Cell Cycle: G1 Phase, S Phase, G2 Phase and M Phase Mitosis: Definition, Process and Significance Meiosis: Definition, Process and Significance	142 se	
5.	Concept of Genetic Engineering and Recombinant DNA Technology Plant Genetic Engineering Plant Genetics	176	
•	Biological Cell Biological Energy-ADP and ATP	Principal Swa. Sawarkar Mahavidyalaya	
•	Molecular Genetics and Recombinant DNA Technology The Tools of Genetics: Recombinant DNA and Cloning		

(viii)

- Discovery of the Hybrid Helix and the First DNA-RNA
- A New Type of Polymer Chemistry
- 6. Restriction Endonucleases: Their Properties and U
- Restriction Endonucleases
- Recombinant DNA and Gene Cloning
- Application of Molecular Genetics
- DNA and Molecular Genetics
- **Cloning Vectors** 7.
- **Plasmids**
- Phage Vector
- Techniques of Genetic Engineering 8.
- Isolation of Desired Gene
- Gene Cloning
- Transfer of Gene into Plants
- 9. Applications of Genetic Engineering
- Applications of Genetic Engineering in Agriculture
- Transgenic Agriculture and Crops
- Transgenic Organism
- Genetic engineering in agriculture harmful to the environment
- Application of Genetic Engineering in the Field of Agriculture
- Applications of Plant Genetic Engineering
- Frustrate Transgenic Agriculture System

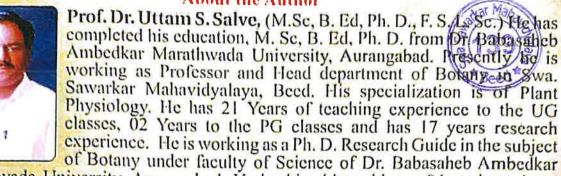
Bibliography

Index

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya

Plant Cell Biology & Biotechnology

Marathwada University, Aurangabad. Under his able guidance 04 students have registered for Ph. D. and 02 students have awarded M. Phil Degree. He has got Honorary Fellowship (F. S. L. Sc.) of the Society of Life Sciences for outstanding contribution in the field of Life Sciences. Has attended 61 National Conferences and presented 26 research papers in the Conferences. He has published 45 research papers in National & International Journals. Published one book entitled, "Role of women in rain water conservation and its management".

About the Book

Cells are made up of a nucleus and a cytoplasm, enclosed by a thin wall called a membrane, which separates it from its surrounding. Plant cells have a nucleus, cytoplasm and a cell membrane too. The main difference between a plant and an animal cell is that, plant cells have a vacuole, chloroplast and a cell wall. DNA is segregated away from the cytoplasm within the nucleus, although, as we have seen, the isolation of the nucleus from the cytoplasm is by no means complete since there are a number of pores which are present in the nuclear membrane and which lead into the cytoplasm as such. But the significant thing about DNA is that practically all of it in the cell is localized in the nucleus and it is the DNA that has the major genetic function in the cell. Genetics, study of heredity in general and of genes in particular. Genetics forms one of the central pillars of biology and overlaps with many other areas, such as agriculture, medicine, and biotechnology. The genetic information lies within the cell nucleus of each living cell in the body. The information can be considered to be retained in a book for example. Part of this book with the genetic information comes from the father while the other part comes from the mother. This book contains advanced information about this subject. This book will be a boost for the learners and an essential subject manual.

Contents

Cell; Cell Wall and Cell Organelles; Nucleus; Cell Division; Concept of Genetic Engineering and Recombinant DNA Technology; Restriction Endonucleases: Their Properties and Uses; Cloning Vectors; Techniques of Genetic Engineering; Applications of Genetic Engineering

Also available at:

amazon

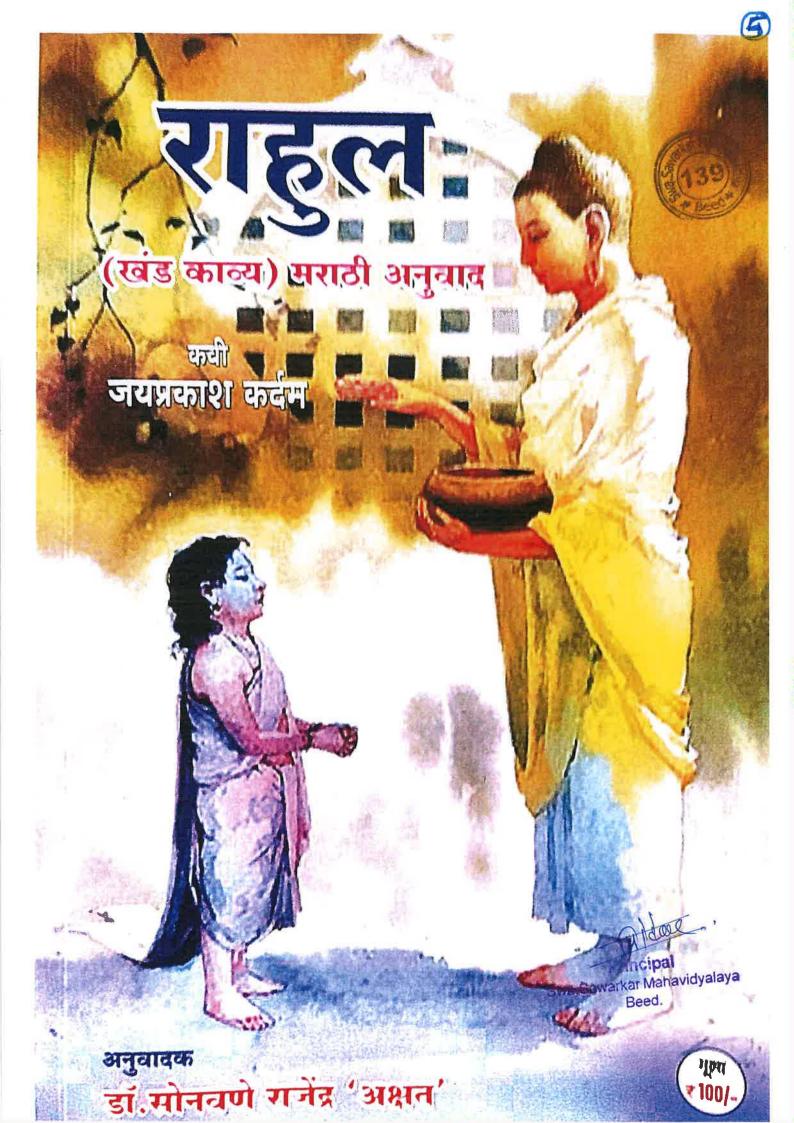

International Publications

Publishers & Distributers 6A/540, Avas Vikas, Hanspuram Kanpur-208 021

Email: internationalpub09@yahoo.com Website: www.internationalpublication.in

अनुवादकाला प्राप्त पुरस्कार

- १) पहला अखिल भारतीय मायाराम सूरजन ग्रामीण पत्रकारिता पुरस्कार-२००४ (कादम्बरी संस्था, जबलपुर मध्यप्रदेश)
- २) हिन्दी प्रतिष्ठा सम्मान-२००५, (साहित्यीक सांस्कृतिक कला संगम अकादमी, परियावां, (प्रतापगढ उत्तरप्रदेश)

- ३) मानवरत्न, संपादकरत्न-२००५, (अन्तरराष्ट्रीय सम्मानोपधि महाविद्यालय, उत्तरप्रदेश)
- ४) सारस्वत साहित्य सम्मान -२००५, (भारतीय वाङ्मय पीठ कोलकाता, प. वंगाल)
- ५) साहित्य शिरोमणी-२००५, (डॉ. रामनिवास अभिनन्दन समिति, हिसार, हरियाणा)
- ६) राष्ट्रभाषा रत्न-२००५, (खानकाह सूफी दीदारशंहा चिश्ती ट्रस्ट कल्याण)
- ७) हिन्दी नृपति-२००५, (अन्तरराष्ट्रीय परविद्या शोध संस्था, ठाणे)
- ८) महात्मा फुले आदर्श शिक्षक पुरस्कार-२००५ (महात्मा फुले शिक्षक दिन संयोजन समिती, वीड)
- ९) वतन के राही कविरत्न-२००५ (महिमा प्रकाशन, कवर्धा, छत्तीसगढ)
- १०) साहित्य महर्षि-२००५ (अन्तरराष्ट्रीय परविद्या शोध संस्थान, ठाणे)
- ११) साहित्य भूषण -२००५ (जागृती प्रकाशन, मालाड, मुंबई)
- १२) स्व. श्रीमती भंवरीबाई गोधा साहित्य स्मृति पुरस्कार-२००५, (अखिल भारतीय साहित्य परिषद, राज. शाखा, कोटा)
- १३) नोबुल इन्सान, सतसंग शिरोमणी मानसहंस उपाधी-२००६, (निंगेश्वर मठ, निंगाधाम प. बंगाल)
- १४) सेवाश्री-२००६ (बीड नगरपरिषद, बीड)
- १५) स्व. हरि ठाकूर स्मृती पुरस्कार-२००६ (पुष्पगंधा प्रकाशन, कवर्धा, छत्तीसगढ)
- १६) भाषा रत्न-२००७, (जैमिनी अकादमी, पानीपत हरियाणा)
- १७) संपादक सरताज-२००७ (अखिल भारतीय साहित्य संगम, उदयपूर, राजस्थान)
- १८) कलमवीर सम्पान-२००९ (साहित्य संगम, तिरोडी, बालाघाट मध्यप्रदेश)
- १९) भाषा भूषण, (सरिता लोकभारती संस्थान, सुलतानपुर, उत्तरप्रदेश)

२०) राष्ट्रीय सामाजिक एकता गौरव पुरस्कार-२००९ (भारतीय सामाजिक एकता गौरव प्रतिष्ठाण ठाणे)

Swa.**Sawarkar Mahavidyalaya** Beed.

२१) संपादकरत्न-२००९, (जैमिनी अकादमी, पानीपत, हरियाणा)

राहुल

(खंडकाव्य अनुवादित)

कवी जयप्रकाश कर्दम

FEL CONTRIBUTE

अनुवाद डॉ. सोनवणे राजेंद्र "अक्षत"

> लोकयज्ञ प्रकाशन लक्ष्मी निवास आदित्य नगरी, बीड जि.बीड-४३११२२ (महाराष्ट्र)

> > Principal
> > Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
> > Reed

ISBN NO. :- 978-81-922162-9-4

पुस्तक :- राहुल (खंडकाव्य)

कवी :- जयप्रकाश कर्दम

अनुवादक :- सोनवणे राजेंद्र "अक्षत"

प्रकाशक :- 'लोक यज्ञ' प्रकाशन

लक्ष्मी निवास, आदित्यनगरी, बीड

ता.जि. बीड-४३११२२ (महाराष्ट्र)

मो. ९४२०७९८०७५, ९९२३२२५३२३

संस्करण :- फेब्रुवारी-२०२३

सर्वाधिकार :- लेखकाधिन (C)

मूल्य :- रू. १००/- फक्त (शंभर रूपये मात्र)

मुद्रक :- श्री नगदनारायण कॉम्प्युटर ॲण्ड झेरॉक्स, राजीव गांधी चौक, श्रीरामनगर, बीड.

RAHUL (KHAND-KAVYA)

TRANSLATE BY :- DR. SONWANE RAJENDRA

"AKSHAT"

PRICE :- Rs. 100/-

(In Word One Handred One.

(नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२३ व यूजीसीच्या मातृभाषेतून शिक्षण या योजनेअनुसार प्रकाशित)

अनुक्रमणिका

सर्ग एक :- राहुल-जन्म

सर्ग दोन :- सिध्दार्थाचे अभिनिष्क्रमण

सर्ग तीन :- धम्मचक्र -परिवर्तन

सर्ग चार :- राहुल-बुध्द मिलन

सर्ग पाच :- राहुल-गमन

Principal
Swa-Sawarkar-Mahavidyalaya
Beed.

तमाम

वंचित

पिडित उपेक्षित,

बहुजन समाजाला

आणि

समरसतेच्या उपासकांना

सादर

समर्पित.....

Tarkar Malasia (3) 139 is * Seed * 8

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

हासा भाषा । वा

अनुवादका चे मनोगत......

'राहुल' हे प्रसिध्द हिन्दी दिलत साहित्यीक जयप्रकाश कर्दम यांचे खंडकाव्य आहे. या पुस्तकाच्या प्रकाशना पासूनच माझ्या मनी ते वाचण्याची उत्कट इच्छा होती. परन्तु ते मला अप्राप्त होते. यावर्षी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठाच्या अभ्यास मंडळाने हे खंडकाव्य बी.ए. प्रथम वर्षाच्या ऐच्छिक हिन्दी पेपर दोन या पाठ्यक्रमाला लावले आणि असे वाटले कि, आता माझी प्रतिक्षा संपली. परन्तु त्यानंतर दोन महिण्यानी माझी प्रतिक्षा फळाला आली आणि हे पुस्तक माझ्या हाती आले. ९६ पानी हे खंडकाव्य मी काही क्षणात वाचून काढले आणि मी या पुस्तकांच्या प्रेमात पडलो.

कारण बौध्द साहित्यात तथागत बुध्दांवर त्यांच्या कार्यावर विपूल साहित्य लिहले गेले. काही हिन्दी कवींनी उपेक्षित बुध्द पत्नी 'यशोधरे' वर ही भरपूर लिखाण केले, परन्तु 'राहुल' वर मला कुठेच काही वाचण्यास सापडले नाही. यशोधरा आणि गौतमाचा पुत्र 'राहुल' सदा वंचित आणि उपेक्षितच राहिला. कर्दमानी या उपेक्षित वंचित पात्राला या खंडकाव्याच्या माध्यमातून न्याय देण्याचा प्रयत्न केला. त्या प्रयत्नाला महाराष्ट्रात आणि मराठी साहित्याती ही गांत्राव्या

[4]

ISBN No. 978-81-922162-9-4

१) पूर्ण भाव

बाँ, शोनमणी शफीस आजत

२) साहित्यीक उपनाच !- "अप्रात"

ह) शिक्षण

:- १) एव.ए. (हिंदी शाहित्य) पूर्ण विद्यापीत, पूर्ण,

२) पी.एचडी. (डी. बाबासाहेब अबिडकर म. वि., औरंगाबाद)

३) प्रामीण पत्रकारिता द्विक्नोया. ४) संस्कृत संभाषण दिप्लोगा

४) प्रकाशित पंच

:- १) भीडिया और हिम्बी (विद्या प्रचाशम नामगुर उत्तरप्रदेश)

२) डी. शंबत शेल बेज्याद्यकें में शंबेवमा और रेमशिल्य (गुभाजील प्रवक्शन, कानपूर उत्तराप्रदेश)

क) हिन्दी की विविध विधाओं का मतीम निस्ट्रकोण (सिकारा प्रकाशन, कागपुर)

४) श्रध्येय वत्तीर्पत हैंगडी (गराही/इंग्रेजी) (श्रन्येय ब्लांपत तैनडी जन्मशतान्दी समारोह समिती)

प्रकारानाच्या याटेयर :- १) पादाम थे: पाल (शोध आलेख संग्रह), २) ब्राह्म्यन (दिलत आत्माक्या गराछी)

५) संपादन

:- १) राष्ट्रीय माग्यता प्राप्त शोध जर्मल रिसर्च लिक च्या महाराष्ट्र विशेषांक

भाग-१ च भाग-२ चे संवादम

२) पहला अखिल भारतीय माचाराच सुरजन प्राचीण पत्रवप्ररिता पुरस्कार प्राप्त

राष्ट्रीय रसरीय पश्चिमा श्रेमारिका ''लोकयज्ञ'' चे १६ वर्षीपासून गिरंसर संपादन / प्रकाशन

व) रयाः साधरकर महाविद्यालयः, बीड च्या वार्षिक अंक ''कौरत्रम्'' से संगादम

६) पत्रकारिता

:- हिन्दी मराही वर्तमान पत्रामध्ये बाम

सार्य दे, रणह्राजार मध्ये 'भी बाबुराव बोलतोय', मामक स्तंभ लेखन (एक दर्प)

अनेया मराठी रथानिया प्रादेशिया वर्तमानपत्रातन लेख प्रयाशित

७) काव्य संकलनात :- १) पाच राष्ट्रीय काव्य संप्रहा मध्ये कवियता रचनाएँ प्रकाशित

८) पुरतके आणि अभिनन्दन :- २० लेख आलेख प्रकाशित

९) राष्ट्रीय/अन्तरराष्ट्रीय

:- ६० शोध शोधालेख प्रकाशित पत्र-पत्रिके मध्ये

राष्ट्रीय अन्तरराष्ट्रीय चर्चासन्ने/परिषदेत ३० हुन अधिक रिसर्च पेपर बाचन

१० हुन अधिक राष्ट्रीय अन्तराष्ट्रीय कार्यशास्त्रा परिचदेत मार्गवर्शक, सत्र अध्यक्ष, सुत्रसंचालक

४० हुन अधिक राष्ट्रीय/अन्तरराष्ट्रीय कार्यशाळा/ परिषदेत सहभाग

१०) आकाशवाणी

:- तेरणा एफ एम रेडिओ, रेडिओ मिरची मुंबई, बीड आफाशवाणीवरून १४ भावणे प्रसारित

११) व्याख्याने

:- ५० शाळा महाविद्यालयात विविध विषयावर व्याख्याने

१२) सम्प्रति

:- सहाय्यक प्राध्यापक, स्याः सावरकर महाविद्यालय, बीड जि. बीड (महाराष्ट्र)

* शोध निर्देशक

:- (हिन्दी) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठ्याडा विद्यापीठ, औरंगुखादू (प्रहा

* संपर्क

:- लक्ष्मी निवास, आदित्यनगरी, बीड जि. बीड-४३११२२ (महाराष्ट्र)

* चलभाष

:- 9870698064, 9973774373, 9878334377

* ई-मेल आयडी

:- rajendraakshat@gmail.com

।। संस्कृतसुभाषिताञ्जलिः।।

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya,

H.O.D. Blar

बी.ए. / बी.एस्सी. / बी.कॉम. प्रथम वर्ष, संस्कृत एस.एल. भारतीय भाषा

।। संस्कृतसुभाषिताञ्जलिः ।।

PT LESSON WAS ONLY BUT IN THE BUT IN and a series of the second of with the material control of the property of the same of the property of the same of the s जानार्वाहरू

18339 0E939 FF

- fluesage rigie

संपादन

si. mini aant a badaybiy waa linga डॉ. मीनल श्रीगिरीवार

> डॉ. सत्येंद्र राऊत डॉ. सचिन कंदलेम्हा समामा प्रातिकार्याः डॉ. पंकजा वाघमारे किया नक्षा डॉ. सुरेखा भारती डॉ. अरुण चव्हाण

ग्रहक - तन्मच ऑग्रन्ट गिइस ग्राह स्मृद्ध स्रोह स्मृह स्थापन

विद्या बुक्स पब्लिशर्स - 🗥 🕫 : हास्ती

Principal Swa.Sawarker Mahaviriyalaya, Beed.

raid a ord

प्रकाशन क्रमांक - ३६२० हे कर्न है , वह प्रकार मान के । हिस्स कि । जा कि

पहिली आवृत्ती - २०२२

© संस्कृत अध्यास मंडळ

प्रकाशक -श्री. शशिकांत पिंपळापुरे विद्या बुक्स पब्लिशर्स औरंगपुरा, औरंगाबाद मो. ९८२३० २६८३१ FAIDE E-mail - aur.vidyabooks@gmail.com www.vidyabooksabd.com मार्को मीति सामी है।

EL HERE HEAT अक्षर जुळवणी -सौ. अनिता विनायक भालेराव हुन्छ हुन्छ । क्रिएशन, जयश्री, १-एन, क्रिस्ट्रांट क्रिस्ट्रांट क्रिस्ट्रांट सेक्टर ए, एन-१, सिडको, औरंगाबाद फोन - २४८६९१०

ा, अवस चर्हाचा मुद्रक - तन्मय ऑफसेट प्रिंटर्स एम. आय. डी. सी. चिकलठाणा, औरंगाबाद

ISBN No.- 978-93-92204-18-0

किंमत : ₹ ९०/-

Principal Swa.Sawarkar Mahavutyalaya, Beed.

या पुस्तकाच्या संपादकांनी पुढील पाठ संपादित केले आहेत.

१) डॉ. क्रांती व्यवहारे १ - कवि-काव्य

🗡 🦠 २ – राजा व राजधर्म

२) डॉ. मीनल श्रीगिरीवार

१ - स्त्री

२ - परोपकार

३) डॉ. सत्येंद्र राऊत

१ - मैत्री

ः 🦠 २ – गुरुमहिमा

४) डॉ. सचिन कंदले

१ - विनोद

ः 🧸 २ – सद्गुण

५) डॉ. पंकजा वाघमारे

😘 🔅 १ - पंडितलक्षण

ु २ - श्रममहिमा

६) डॉ. सुरेखा भारती

ंश सर्१ः− ज्ञानबुद्धी

्र – सज्जन

७) डॉ. अरुण चव्हाण

्र_{ात}्र १ - सुखदुःख

२ - पर्यावरण

FFIFT

मिक्रीम्स

www.iii.....

इंटिनी .

प्रकार प्रवास

प्रसम्बद्धाः 🗦

ज्यादिक व सारक्ष

सम किंद्री

एउट्टीएए ८५

रामुगर . १

FROM 69

164 32 .

partifyer.

१३, स्भीवसार

मराचार के किए . ४४

व्यक्ति व्यक्ति व

Swa Sawarker Mahavidyalaya, Beed.

४ - विनोद

प्रस्तावना

भारतीय विज्ञान परंपरेत योगशास्त्राचे अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. योगशास्त्रात नैमित्तिक करावयाच्या योगाभ्यासात हास्ययोगही आवश्यक असल्य प्रतिपादन केले आहे. मानवी कल्याणासाठी व मानवाचे आयु वृद्धिंगत होण्यासा हसणे हे एक उत्तम प्रकारचे औषध आहे असे मानले आहे. हास्याचा समानार्थी श विनोद. विनोद निर्मिती झाल्याशिवाय माणूस हसत नाही, प्रासंगिक हजरजबाबीपणा, मिश्कलपणा यामुळे यामुळे माणूस हसतो. हसण्यामुळे माणसाच शारीरिक क्रियेत बदल होतो. मेंदू उत्साही व मन प्रसन्न राहते तर शरीर गतिशील हो नव-नवीन कल्पना जन्माला येण्यासाठी मनाची एक अवस्था निर्माण कराय विनोदाची आवश्यकता असते. जो स्वत: विनोद निर्मिती करतो असा मनुष्य सर्वांना प्रत्येक ठिकाणी हवाहवासा वाटतो.

महर्षी भरतमुनी यांच्या नाट्यशास्त्रानुसार नाटक हे समाजप्रबोधनाचे माध्य जरी असले तरी ते मनोरंजनाचेही साधन आहे हे सांगताना नाटकात विवे निर्मितीसाठी विदूषक हे पात्र असावें असाही उल्लेख केला आहे. त्यामुळे संस्वृ नाटकात प्रामुख्याने महाकवी कालिदासांसह अनेक नाटककारांनी विदूषकाचे विशे पात्र योजिले आहे. मराठीसह अन्य प्रादेशिक भाषांमध्येही आधुनिक काळात स्वविनोदी नाटकांची व चित्रपटांची निर्मिती झाली आहे.

संस्कृत भाषा केवळ व्याकरण, वेद एवढ्यापुरतीच मर्यादित नसून ती अने साहित्य प्रकारांनी गौरवान्वित आहे त्यातीलच सुभाषित हा एक प्रकार.

पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि जलम् अत्रं सुभाषितम्।

असे म्हटले आहे यावरून सुभाषिताचे महत्त्व अधोरेखित होते. शब्दाचे साम आणि योजकाची कल्पकता यावरून लक्षात येते.

'हसण्याने आयुष्य वाढते' या मराठी वचनाप्रमाणे या पाठातही संस्कृत भाषेती अनेक विनोदी सुभाषिते आलेली आहेत. संस्कृत भाषेचा हा विनोदी पैलू आपल्या नव्याने अभ्यासता येईल.

।। विनोदी सुभाषित ।।

 अद्यापि दुर्निवारं स्तुतिकन्या वहति नाम कौमारम् । सद्भ्यो न रोचते सा अऽसन्तोप्यस्यै न रोचन्ते ।।

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya,
Beed.

अर्थ - 'स्तुती' नावाची कन्या अजूनही कुमारीच राहिली असून तिचा विवाह होणे अतिशय कठीण आहे. कारण सज्जनांना ती आवडत नाही आणि सज्जन नसलेले लोक तिला आवडत नाहीत. सज्जनांना आपली स्तुती आवडत नाही. दुर्जनांची स्तुती करणे लोकांना आवडत नाही.

ahavid

२. अस्माकं बदरीचक्रं युष्माकं बदरीतरुः । अस्माकं बदरीचक्रं युष्माकं बदरीतरुः । अस्माकं बदरीचक्रं युष्माकं बदरीतरुः ।

- अर्थ काही नाते किंवा स्नेहसंबंध नसता एका गृहस्थांच्या घरी बाहेरगावाहून बैलगाडीने एक पाहुणे येऊन उतरले. गृहस्थांना वाटले बायकोच्या माहेरचे असतील, बायकोला वाटले नक्ऱ्याच्या आप्तांपैकी असावे. पाहुणचार व्यवस्थित झाला. जाताना गृहस्थांनी हळूच 'आपण कोण' म्हणून विचारता पाहुणे हसून म्हणाले, आमच्या गाडीचे चाक बोरीच्या (बदरी) लाकडाचं, तुमच्या दाराशी बोरीचं झाड. हा आपला बादरायणसंबंध. खरं पाहिलं तर आपला काहीच संबंध नाही - तुम्ही ते तुम्ही आणि आम्ही ते आम्ही!
- इ. उद्योग: खलु कर्तव्य:
  फलं मार्जारवत् भवेत् । क्रिक्ति विकास कर्मा करा कर्मा कर

元 11,

ì.

ही

क

- पयः पिबित नित्यशः।।

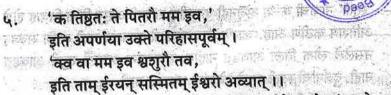
  अथ खरोखर, उद्योग करावा, त्याचे फळ जसे मांजराला तसे आपल्यालाही

  मिळेल. मांजराच्या घरात गाय नसते, पण ते नित्य दूध पिते. चोरी करून
  का होईना पण माणसाने धन मिळवावे, असा या सुभाषिताचा सूचितार्थ
  नाही. केवळ विनोदाने मांजराला उद्योगी म्हटले आहे.
- ४. उष्ट्राणां हि विवाहेषु गर्दभाः शान्तिपाठकाः । परस्परं प्रशंसन्ति- 'अहो रूपम् ! अहो ध्वनिः !'।।
- अर्थ उंटाच्या विवाहाच्या प्रसंगी गाढव शांतिपाठ म्हणू लागले. त्यावेळी ते एकमेकांची स्तुती करू लागले, 'काय हो हे (सुंदर) रूप! काय हो मंजुळ हा आवाज!

गाढव उंटाच्या रूपाची स्तुती करू लागले व उंट गाढवाच्या आवाजाची स्तुती करू लागले. खोट्या स्तुतीची देवाणघेवाण जगातील व्यवहारात दिसून येते, तीवर ही उपहासात्मक टीका आहे.

विनोद / १५

Principal
Swa.Sawarker Mahavidyalaya,
Beed.

अर्थ - "हे नाथा. माझ्यासारखे तुला आईबाप कुठे आहेत?' असे अपर्णेन (पार्वतीने) थट्टेने म्हटले असता आणि तुला तरी माझ्यासारखे सासूसासरे कोठे आहेत? असे स्मितपूर्व तिला म्हणणारा ईश्वर (शंकर) आपले रक्षण करो, हिमालय व मेना हे पार्वतीचे आईबाप. शंकर हा देव स्वयंभू. त्याल आईबाप कोठून असणार? बिन आईबापाचा' असे म्हणून पार्वतीने शंकराल चिडवले असता हजरजबाबी शंकराने तिच्यावरच बाजू उलटविली शंकराच्या चातुर्याची स्तुती करून त्याची ही प्रार्थना केलेली आहे.

Anbajogai

६. घटं भिन्ह्यात्, पटं छिन्ह्यात्, कुर्याद् रासभरोहणम् । जन्मात्रः येन केन प्रकारेण प्रसिद्धः पुरुषो भवेत् । हिल्लाहरू

अर्थ - मडके फोडावे, कापड (कपडे) फाडावे. गाढवावर बसावे, पण कोणत्या न कोणत्यातरी प्रकाराने प्रसिद्ध माणूस व्हावे. प्रसिद्धीसाठी हपापलेल्य माणसाचा हा वक्रोक्तीपूर्ण उपहास आहे.

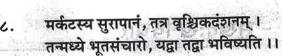
७. गतानुगतिको लोको, न लोकः पारमार्थिकः । विकास स्वाप्तिकः । विकास स्वाप्तिकः ।

अर्थ - पुढे गेलेल्याच्या मागे लोक जातात लोकांना खरा अर्थ समजत नाही. केवव वाळूचे लिंग केल्यामुळे माझे ताब्याचे भांडे गेले. एकजण समुद्रस्नानार गेला. स्नानास जाताना त्याने आपला तांब्या कोणी चोरू नये म्हणून वाळूव पुरून ठेवला व खुणेसाठी रोजारी एक वाळूचे शिवलिंग करून ठेवले परत येऊन पाहतो तो त्या ठिकाणी आजूबाजूला लोकांनी केलेली अनेक शिवलिंग त्याला दिसली. वाळूचे शिवलिंग करण्यात काही विशेष पुण्य आहे अर लोकांना वाटले होते. त्या माणसाला तांब्या सापडला नाही. त्याने हा रलोक म्हटलेला आहे.

कोणी काही केले की ते का केले याचा विचार न करता लोक तरे करतात एक मेंढरू घसरून खड्डुग्रात पडले की बाकीची मेंढी खुशाल खड्डुग्रात उड्या घेतात.

।। संस्कृतसुभाषिताञ्जलिः ।। / १६

Principal SmaSanular Hahavelyahva Beed.

अर्थ - एका माकडाने जर मद्यपान केले, तशात त्याला विंचवाचा दंश झाला, मग त्याच्या अंगात भूत संचरले, तर काय वाटेल ते (वर्तन त्याच्याकडून) होईल.

९. चतुर सिख मे भर्ता, यद् लिखित स तत् परो न वाचयित । तस्माद अपि अधिको से स्वयम् अपि लिखितं स्वयं न वाचयित ।।

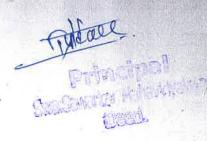
अर्थ - दोन मैत्रिणी आपापल्या नवऱ्याचे कौतुकाने वर्णन करीत होत्या. एक म्हणते सखे, माझा नवरा फार हुशार आहे. तो जे लिहितो ना, ते त्याच्याशिवाय इतरांना वाचता येत नाही. यावर कडी करण्यासाठी दुसरी म्हणते, अग, माझा नवरा तर अधिकच हुशार आहे. त्याने स्वतः जे लिहिलेले असते ते त्याला स्वतःलाही वाचता येत नाही. आप लिखे, खुदा पढ़े अशी हिंदी म्हण आहे.

१०. सदा वक्रः सदा क्रूरः, सदा पूजाम् अपेक्षते । कन्याराशिस्थितो नित्यं जामाता दशमो ग्रहः ।।

अर्थ - माणसांना नक ग्रहांची पीडा असते. त्यात भर म्हणून जावई हा दहावा ग्रह मानला पाहिजे. तो नेहमी वाकडाच असतो. सासऱ्याशी कधीही सरळ वागत नाही; असा हा विक्रचा ग्रह आहे. नेहमी तो दुष्टपणा करतो आणि त्यांना छळत असतो. आपला मानमरातब ठेवला पाहिजे अशी त्याला सतत अपेक्षा असते. हा ग्रह नेहमी कन्या राशीत असतो. सासऱ्याच्या कन्येला - आपल्या बायकोला तो छळीत असतो. तिच्या राशीला तो सारखा लागलेला असतो.

es foot issue (fina five integrale) republic of finite out and appears

विनोद / १७

९ - सद्गुण कार्याच्या

प्रस्तावना १ विता अभिन को व कार्यक विकास है।

व्यक्तीची श्रेष्ठता ठरविण्याचे परिमाण हे त्याची उंची, पोशाख नसून गुण हे आहे. गुण या शब्दाला 'सत्' असा उपसर्ग लावल्यानंतर सद्गुण असा अर्थ योजिला जातो. सुतार, कुंभार, चर्मकार यांच्याकडे असणारे व्यावसायिक कौशल्य हे त्यांचे गुण आहेत तसेच नीर आणि क्षीर वेगवेगळे करण्यात राजहंसाचा विशेष गुण आहे तर धैर्य, संयम, प्रामाणिकता हे मनुष्याचे नैतिक गुण आहेत. हेच नैतिक गुण व्यक्तीचे चारित्र्य घडवितात याचाच अर्थ व्यक्तीचे आभूषण हे त्यांचे गुण आहेत. माणसाच्या अंगी असणाऱ्या सद्गुणांचा आपोआप विकास होत असतो. त्याला त्याची जाहिरात करावी लागत नाही. ज्याप्रमाणे कस्तुरीचा सुगंध असणारे मृग कधीही आपल्याकडे कस्तुरी आहे हे ओरडून सांगत नाही. भर्तृहरी यांनी नितीशतकात म्हटले आहे की, सज्जनांच्या संगतीची आवड, इतरांकडे असणाऱ्या गुणांविषयी आनंद, गुरुसंबंधी नम्रता व विद्येविषयी आसक्ती असणारे व्यक्ती थोर असतात. हे गुण प्राप्त करण्यासाठी ज्याप्रमाणे सोन्याला घासणे, तापवणे, हातोडीने मारणे, विभक्त करणे अशा शुद्धतेच्या कसोट्यातून जावे लागते त्याचप्रमाणे चारित्र्य, विद्वत्ता व आचरण या तीन गुणावरून व्यक्तीचे श्रेष्ठत्व ठरते.

सदर पाठात अशाच काही सद्गुणांचे वर्णन केले आहे.

- १. अमन्त्रम् अक्षरं नास्ति, नास्ति मूलम् अनौषधम् अयोग्यः पुरुषो नास्ति, योजकः तत्र दुर्लभः ।।
- अर्थ मंत्र नसलेले असे एकही अक्षर नाही; औषध नसलेले मूळ नाही, योग्यता नसलेला कोणीही माणूस नाही, योजना करणारा हाच त्या त्या बाबतीत दुर्मिळ असतो. कोणतेही अक्षर मंत्रातील शब्दात येऊ शकते किंवा एकाक्षरी असा मंत्रही असू शकतो.

उदा. ओम् शं गं इत्यादि. प्रत्येक झाडाचे मूळ, पाने, फळे, फुले यांच्यात औषधी गुण असतात. प्रत्येक माणसात त्याचा विशेष असा एखादा चांगला गुण असतो. मंत्र रचणारे, औषधी व माणसे यांचे गुण जाणणारे व त्यांचा योग्य उपयोग करणारे तज्ज्ञच दुर्मिळ असतात.

Wiston Bullion

Principal
Swa Sawarkar Mahaviriyalaya,
Beecl.

- कुसुमं वर्णसंपन्न गन्धहीनं न शोभते । न शोभते क्रियाहीनं मधुरं वचनं तथा ।।
- फुलाला चांगला रंग असला तरी त्याला सुगंध नसेल तर ते शोभत नाही. त्याचप्रमाणे प्रत्यक्ष कृतीशिवाय नुसते गोड बोल्णे शोभत नाही. 'क्रियेवीण वाचाळता व्यर्थ आहे।' (रामदास)
- क्षमाशस्त्रं करे यस्य दुर्जनः किं करिष्यति । अतृणे पतितः वह्निः स्वयम् एव उपशाम्यति ।।

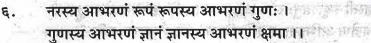
महाभा. पर्व ५ अ. ३३)

- अर्थ विदुर धृतराष्ट्रास सांगतात की, ज्याच्या हातात क्षमारूपी राख्न आहे, त्याला दुष्ट मनुष्य काय इजा करू शकेल? गवत नसलेल्या (खडकाळ जिमनीवर अभी पडला तर तो आपोआपच विशून जातो. क्षमाशील माणसापुढे दुष्ट माणसे नमतात, त्यांचा हृदयपालट होतो. 🚋 🔑 🥳 🎉 है 🙌 🔭
- ४. काकः कृष्णः, पिकः कृष्णः, को भेदः पिककाकयोः ? वसन्तसमये प्राप्ते काकः काकः, पिकः पिकः ।।
- अर्थ कावळा काळा तसाच कोकीळही काळाच. मग त्या दोघात भेद कोणता? परंतु वसंत ऋतू आला म्हणजे कावळा तो कावळा आणि कोकीळ तो कोकीळच. कोकीळ गाऊ लागला की मग त्याची योग्यता समजते. मग कुठे त्याचे मधुर कूजन आणि कोठे कावळ्याची कर्करा कावकाव ! माणसाला संधी मिळाल्याशिवाय त्यांच्या अंगी असलेल्या श्रेष्ठ गुणांची ओळख पटत नाही. असामान्य माणसे ही पुष्कळ बाबतीत सामान्यांसारखीच दिसतात व असतातही.
- गुणिगणगणनारम्भे न पतित कठिनी सुसंभ्रमाद् यस्य 4. तेन अम्बा यदि सुतिनी, वद वन्ध्या कीदृशी नाम ।।

(हितोपदेश) गुणी लोकांची गणना करताना आरंभी ज्याच्या नावाने करंगळी एकदम घाईगडबडीने पडत नाही (म्हणजे ज्याचे नाव प्रथम घेतले जात नाही), त्याच्यामुळे जर त्याची आई पुत्रवती म्हटली जात असेल तर वांझ स्त्री कशी असते ते सांग बरे? गुणहीन पुत्र हा असून नसून सारखाच समजावा.

।। संस्कृतसुभाषिताञ्जलि: ।। / ३८

Principal
Sta Savarkar Mahavutyala, a,

- अर्थ (चांगले) रूप हे मनुष्याचे भूषण आहे. रूपाचे भूषण गुण, गुणाचे भूषण ज्ञान आणि ज्ञानाचे भूषण क्षमा ही होय. क्षमा हे माणसाचे श्रेष्ठ भूषण होय. खरा ज्ञानी माणूस क्षमाशील असतो. 'साधू कोमल मनाचा, साही अपराध जनाचा' (मुक्ताबाई ताटीचे अभंग)
- यद् जीव्यते क्षणमि प्रथितं मनुष्यैः
   विज्ञानशौर्यविभवार्यगुणैः समेतम् ।
   तद् नाम जीवितिमह प्रवदन्ति तज्ज्ञाः काकोऽपि
   जीविति चिरं च बिलं च भुङ्क्ते ।।

(हितोपदेश - २.४३)

B.S.P.S Ambajogai

- अर्थ ज्ञान, पराक्रम, वैभव अशा श्रेष्ठ संस्कृतीच्या गुणांनी नटलेले माणसांचे जे जीवन ते क्षणभराचे असले तरी तेच खरे मानवी जीवन होय असे जाणकार म्हणतात. नाही तर कावळादेखील खूप वर्षे जगतो आणि माणसांनी आपल्या अन्नातून केवळ भूतदया किंवा धार्मिक रूढी म्हणून पुढे टाकलेली चार शिते खाऊन आपले पोट भरतो. अडाणी, दुबळा, दरिद्री आणि कोणताही चांगला गुण अंगी नसलेला माणूस जगला काय आणि मेला काय, सारखाच. समृद्ध जीवनालाच अर्थ आहे. ज्ञानेश्वरांचे लौकिक जीवन अल्प, परंतु आपल्या कर्तृत्वाने ते अमर झाले.
- हस्तस्य भूषणं दानं, सत्यं कण्ठस्य भूषणम् ।
   श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रम्, भूषणैः किं प्रयोजनम् ।
- अर्थ हाताचा अलंकार दान हा आहे, कंठाचे भूषण सत्य (बोलणे) हे आहे, कानाचा दागिना वि शास्त्र हे होय. (इतर) भूषणांचा काय उपयोग ?
- हंसः श्वेतो, बकः श्वेतः को भेदो बकहंसयोः ।
   नीरक्षीरिववेके तु हंसो हंसो, बकः बकः ।।
- अर्थ हंस शुभ आहे, बगळा शुभ्र आहे, (मग) बगळा आणि हंस यांच्यात फरक कोणता? पाणी व दूध हे वेगळे करण्याच्या बाबतीत हंस तो हंस व बगळा तो बगळा ! योग्य वेळ आली म्हणजेच माणसांचे विशेष गुण दिसून येतात.

सद्गुण / ३९

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya,
Beed.

१०. हस्ती स्थूलतनुः स च अङ्कुशवशः, किं हस्तिमात्रो अङ्कुशः? वज्रेण अभिहताः पतन्ति गिरयः, किं शैलमात्रः पविः? दीपे प्रज्वलिते विनश्यित तमः; किं दीपमात्रं तमः? तेजो यस्य विराजते स बलवान्; स्थूलेषु कः प्रत्ययः ? ।।

अर्थ - हत्ती स्थूल रारीराचा असतो आणि तो अंकुशाने ताब्यात ठेवता येतो. अंकुश काय हत्तीएवढा (मोठा) असतो? (इंद्राच्या) वज्राच्या आघाताने पर्वत कोसळून पडतात. ते वज्र काय पर्वताएवढे (मोठे) असते? दिवा पेटविला असता अंधकार नाहीसा होतो, अंधकार काय दिव्याएवढा (लहान) असतो? जो पराक्रमी असतो तो (पराक्रमाने) शोभतो, (केवळ) आकाराने जे मोठे असतात त्यांच्याविषयी काय खात्री बाळगावी?

(Are successful and the success of t

and the color of the poster heavy beginning the provinces. So region is unadjour. This provinces have been been any analysis of the same individual and the same in the confidence of the same and the s

A CAR THE PROPERTY OF THE PROP

All the first surface and first splanning of the page of properties.

स्वतस्य स्थान । श्रीताचा स्थान (तन्त्रम्), भूषणः १०० प्रत्योजनाः स्वाचा स्थानस्य चार्च स्थान संस्तरे वर्णने

।। संस्कृतसुभाषिताञ्जलिः ।। / ४०

Principal
Sua Sawarkar Mahavidyalaya,
Besd.

Books Published 2021-22

सु-प्रशासन

डॉ. भालेराव जे. के.

एज्युकेशनल पब्लिशर्स

Principal
Swa Sawanar Mahadujulaja
Ened

महाराष्ट्रातील सर्व विद्यापीठे, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, संघ लोकसेवा आयोग, सेट, नेट परीक्षा व लोकप्रशासन विषयांच्या विद्यार्थ्यांना उपयुक्त संदर्भग्रंथ

अर्दरगीय मार्गदर्शक व प्राचाम प्रोप्ताना

ZHAZYag

सु-प्रशासन

डॉ. भालेराव जे. के.

सेट, नेट, पीएच.डी. सहयोगी प्राध्यापक व संशोधन मार्गदर्शक (लोकप्रशासन विभाग) स्वा. सावरकर महाविद्यालय, बीड

एज्युकेशनल पब्लिशर्स ॲण्ड डिस्ट्रीब्युटर्स

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya

Beed.

with this a possible and

- स्-प्रशासन
- डॉ. भालेराव जे.के.
- ISBN No.: 978-93-80876-97-9
- प्रकाशक :

एज्युकेशनल पब्लिशर्स ॲण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स

गोकुळवाडी, औरंगपुरा, औरंगाबाद.

दूरध्वनी क्र.: ०२४०-२३२९२०४

भ्रमणध्वनी : ०९९७००६७९७१

ई-मेल : educationalpub@gmail.com

web: www.educationaldp.com

अक्षरजुळणी:

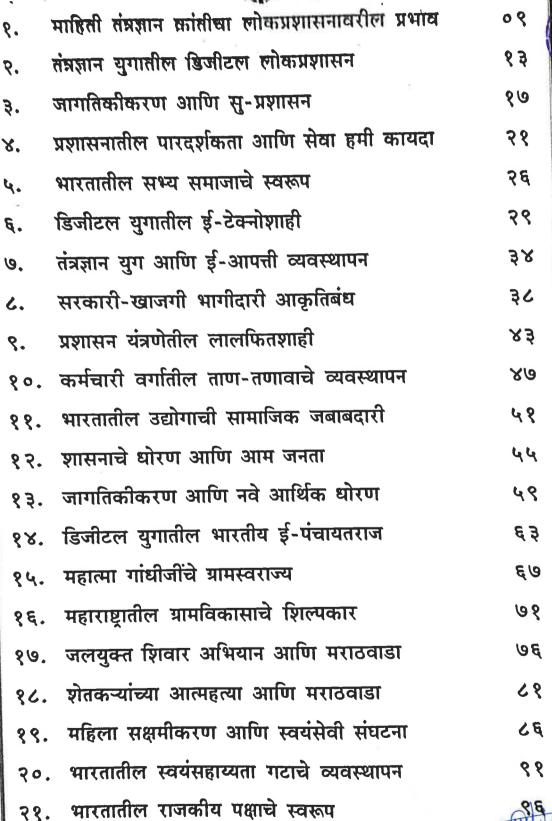
विनायक कॉम्प्युटर, औरंगाबाद.

प्रथमावृत्ती :- १७ सप्टेंबर २०२१

२००/-

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya

अनुक्रमणिका

Swa Sawarkar Mahavidyalaya

आलेराव जे.के. हे नांदेष्ठ जिन्ह्यातील रहिवासी असून त्यांनी वां बाबासाहेब आंबेष्ठकर मराठवाष्ठा विव्यापीठातून एम.ए.(लोकप्रशासन) पदवी पाप्त केली आहे. तसेच त्यांनी लोकप्रशासन विषयात सेट व नेट परीक्षा उत्तीर्ण केलेली आहे. ते गेल्या २० वर्षापासून भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेच्या बीष्ठ येथील स्वा. सावरकर महाविव्यालयात लोकप्रशासन विभाग प्रमुख म्हणून कार्यस्त आहेत. त्यांनी महाराष्ट्रातील "स्वयंसेवी संघटनांची सामाजिक आर्थिक विकासातील भूमिका: विशेष संवर्ध मराठवाष्ठा विभाग" या विषयावर पीएच. ष्ठी. पदची संपादन केली आहे. जुक्तेच ष्ठी, बाबासाहेब आंबेष्ठकर मराठवाष्ठा विद्यापीठात्वार त्यांना लोकप्रशासन विषयात संशोधन मार्गस्थक महणून मान्यता पदान केलेश आहे.

त्यांचे १० राज्यस्तरीयः, ४६ राष्ट्रीयः, १५ आंतरराष्ट्रीय परिषद / चर्चारात्रात्र्व शोधिविषेध आणि २६ संशोधनपर लेख नियतकालिकात्व प्रसिख झालेले आहेतः यापूर्वी त्यांचे "प्रगत लोकाप्रशासन" च "स्वयंसेची संघटनाः रचना च कार्यपद्धती" ही होना पुरत्तके प्रकाशित झालेली आहेतः याशियाय विविध विषयाचर अनेक लेख वर्तमानपन्नात प्रशिख झालेले आहेतः त्यांनी सामाजिक व शैक्षणिक क्षेत्रात केलेल्या कार्योबद्दल त्यांना साहित्य अकादमी दिल्लीतर्पे "महात्मा ज्योतिबा फुले पुरस्कार" आणि ह्यूमन राहद्द्रा जस्टीस फेडरेशन, सातारा या संस्थेकहून "छन्नपती शिवाजी महाराज सन्मान" पुरस्कारासह इतर सहा पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आलेले आहे.

> एउयुकेशनल पिंदलशर्स ॲंग्ह हिस्ट्रिड्युटर्स पोस्ट बॉक्स नं. १३१, गोकुळवाही, औरंगपुरा, औरंगाबाद-ए३१००१, फोनः ०९४०-२३२५२०४ गो. १४२१३०००३६, १९७००६७९७१ Web- www.eduentlonaldp.com

Public Administration Concepts and Theories

Dr. Bhalerao J.K.

Public Administration: Concepts and Theories

Principal
Swa Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Public Administration Concepts and Theories

Dr. Bhalerao J.K.

Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

INTERNATIONAL PUBLICATIONS

KANPUR-208021

Public Administration: Concepts and Theories

© Reserved

First Edition: 2021

ISBN: 978-93-90775-84-2

[All rights reserved. No part of this publication may be reproduced that retrieval system or transmitted, in any form or by any means, meaning photocopying, recording or otherwise, with out prior written permission (2) publishers]

Published by

INTERNATIONAL PUBLICATIONS

Publishers and Distributers 6A/540, Avas Vikas, Hanspuram Kanpur-208021

E-mail: internationalpub09@yahoo.com Website: www.internationalpublication.in

Principal
Swa:Sawarkar Mahavidyalaya

PRINTED IN INDIA

by, "Trident Enterprises", New Delhi

Preface

Public administration has gained credibility over time owing to change in governance and management process. Moreover, due to the sensitivity of the activities carried out by Public administrators and the participation of private sector change in quality of the services offered by the government became inevitable. The public servants attain knowledge and skills of executing duties in a program through trained policy analysts who are thoroughly founded with the background information on how to manage the public resources. Through public servants, interests of the general public are served in a satisfactory cost-effective manner the public servants are mandated to oversee each implemented activity on daily.

Public administration is "centrally concerned with the organization of government policies and programmes as well as the behaviour of officials (usually non-elected) formally responsible for their conduct. Generally Public Administration has been used in two senses. In the wider sense it includes all the activities of the government whether falling in the sphere of legislature, executive or judicial branch of the government, in the narrow sense Public Administration is concerned with the activities of the executive branch only.

Personnel administration is more commonly called human resources (HR) management. People are considered the most important resource a business has. HR or personnel administration refers to the areas of recruiting, selecting, assessing, developing and retaining employees.

Organization is a large part of personnel administration. Employees must be organized in a way that gets the work done. As long as employees are striving to be efficient in completing their employment responsibilities, companies usually work at retaining them. Keeping good employees saves the time and expense of replacing them. Laws pertaining to wrongful dismissal of employees must also be adhered to or a business could find itself in a lawsuit. The human resources department of a company instructs managers on proper conduct toward employees.

Public Administration is the development, implementation and study of branches of government policy linked to pursuing the public good by

enhancing civil society and social justice. In the past public administration of private sector into public matters committed to serve the public have joined the public administration has gained credibility over time owing governance and management process. Moreover, due to the activities carried out by Public administrators and the particular sector change in quality of the services offered by the private sector change in quality of the services offered by the became inevitable. The public servants attain knowledge executing duties in a program through trained policy analyse thoroughly founded with the background information on how the public are served in a satisfactory cost-effective manner the public are served in a satisfactory cost-effective manner the public are mandated to oversee each implemented activity on daily are insight to various dimensions.

This book provides deep insight to various dimensions to relating to the subject.

Principal
Swa: Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Contents

SWB. Salus	139 and Seed
(v)	

	Preface	(v)
1.	Introduction	1
2.	Dilemma of Independence and Interdisciplinarity in Public Administration	26
3.	Leadership in Public Administration	52
4.	Personnel Administration and Human Resource Management	<i>7</i> 5
5.	Public Administration Theory	100
6.	Public Administration and Government Policy	122
7.	Organizational Theory and Behaviour in Public Administration	154
8.	New Public Administration and Management Model	188
9.	Public Policy Process	215
10.	Citizen Participation in Local Governance	243
11.	Financial Administration	266
	Bibliography	301
	Index	303

Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

1

Introduction

Throughout the 20th century the study and practice of public administration has been essentially pragmatic and normative rather than theoretical and value free. This may explain why public administration, unlike some social sciences, developed without much concern about an encompassing theory. Not until the mid-20th century and the dissemination of the German sociologist Max Weber's theory of bureaucracy was there much interest in a theory of public administration. Most recent bureaucratic theory, however, has been addressed to the private sector, and there has been little effort to relate organizational to political theory.

A prominent principle of public administration has been economy and efficiency, that is, the provision of public services at the minimum cost. This has usually been the stated objective of administrative reform. Despite growing concern about other kinds of values, such as responsiveness to public needs, justice and equal treatment, and citizen involvement in government decisions, efficiency continues to be a major goal.

In its concern with efficiency and improvement, public administration has focused frequently on questions of formal organization. It is generally held that administrative ills can be at least partly corrected by reorganization. Many organizational principles originated with the military, a few from private business. They include, for example: (1) organizing departments, ministries, and agencies on the basis of common or closely related purposes, (2) grouping like

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya Beed.

Principal

Public Administration Concepts and Theories

About the Author

Dr. Bhalerao J.K. He is a resident of Nanded district. And He had complated M.A. in Public Administration from Babasaheb Ambedkar Marathwada University. He also passed SET and NET exams in Public Administration. He has been working for the last 20-years as the Head Department of Public Administration at Swantatrayaveer Savarkar College, Beed, Maharashtra. He had completed his Ph.D. on "The Role of NGOs in Maharashtra in socio-economic development: Special Reference Marathwada Division" Recently, Dr. Babasaheb Ambedkar

Marathwada University has been recognized as a research guide in the subject of Public Administration. His 10 research papers from state level, 46 national, 15 international conferences / seminars and 26 research articles have been published in journals. He has previously published two books, Advanced Public Administration and NGOs: Structure and Procedures. Also He had published different topic artical in newspapersHe has been honored with six other awards, including the Mahatma Phule Award at the Sahitya Akademi Delhi and the "Chhatrapati Shivaji Maharaj" Award at the Human Rights Justice Federation, Satara for his work in the social and educational fields:

About the Book

Public administration is a complex process, it involves social, economical, legal and political matters al interwoven together. Due to the complexity of its nature, management and regulation of the public sector becomes a hurdle. In order for the public administration to be well regulated and governed bracket laws had to be implemented to cover all spheres and aspects of the sector. Public administration in general is an extension of governance. Administrators have been necessary as long as kings and emperors required pages, treasurers, and architects to carry out the business of government. Public Policy/Public Administration is the scientific study of the politics of institutions, structures and organizations. The study of public policy focuses on the analysis and explanation of government and non-government responses to public problems. It seeks to explain how institutions, organizations, and the public interact within various governance structures to develop the policies that they do. It is also concerned with the evaluation and impact of these policies on citizens, governing institutions, and organized interests. Public administration is concerned with the organization, activities, and behavior of administrative agencies and officials in the conduct of government. This book provides deep insight to various dimensions of issues relating to the subject.

Contents

Introduction • Dilemma of Independence and Interdisciplinarity in Public Administration • Leadership in Public Administration • Personnel Administration and Human Resource Management • Public Administration Theory • Public Administration and Government Policy • Organizational Theory and Behaviour in Public Administration • New Public Administration and Management Model • Public Policy Process • Citizen Participation in Local Governance • Financial Administration

Also available at:

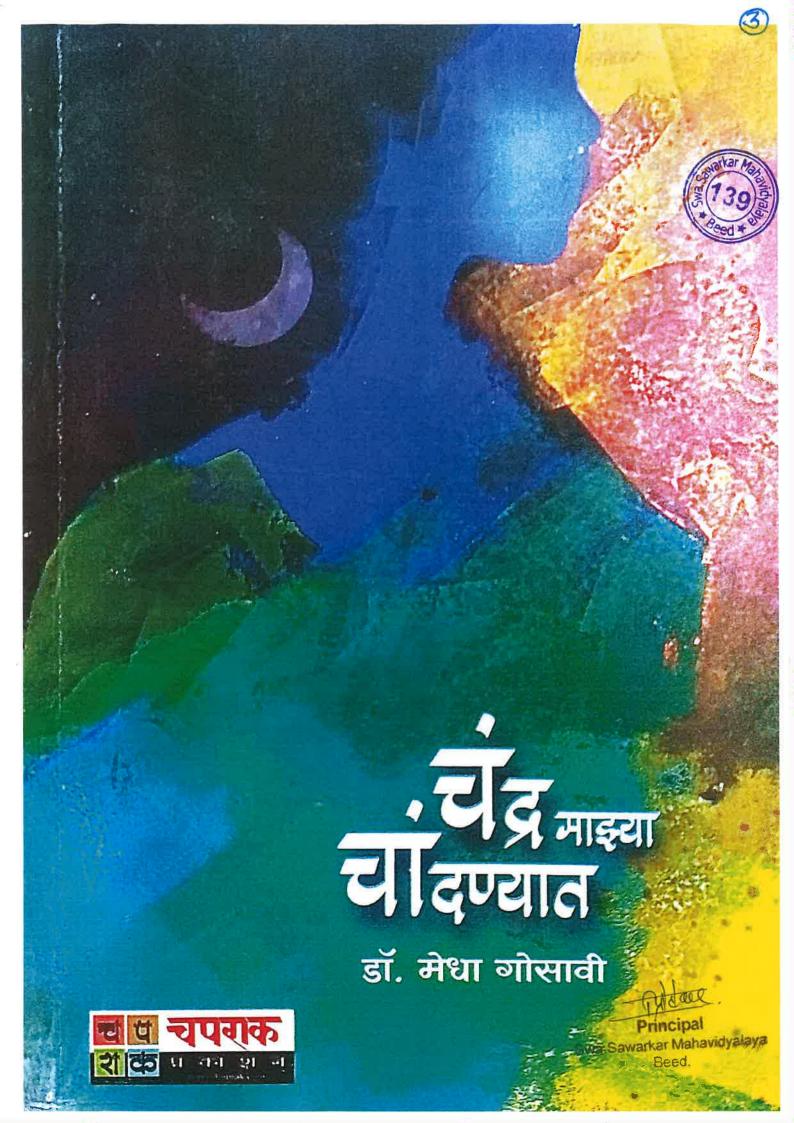

International Publications

Publishers & Distributers 6A/540, Avas Vikas, Hanspuram Kanpur-208 021

Email: internationalpub09@yahoo.com

च द्रियात

डॉ. मेथा गोसादी

Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

All rights reserved along with e-books & layour. No part of this publication is be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form of the reproduced, stored in a retrieval system of the Publisher and the logical any means, without the prior written consent of the Publisher and the logical any means.

holder. Please contact us at Chaprak Prakashan, Pune.

Please contact to the Email : info@chaprak.com
Website : www.chaprak.com

पुस्तकातील लेखकाची मते, घटना, वर्णने ही त्या लेखकाची असून त्याच्याणा प्रकारकातील
 असतीलच असे नाही. मराठी पुस्तक प्रकाशनाचे हक्क 'चपराक प्रकाशन,' पुणे.

CHANDRA MAZYA CHANDANYAT by Dr. Medha Gosavi चंद्र माझ्या चांदण्यात... डॉ. मेधा गोसावी

प्रकाशन क्रमांक : १६९

प्रकाशक : घनश्याम पाटील

चपराक प्रकाशन, रो हाऊस नं. डी-२४, इंदिरा शंकर नगरी, राहुल टॉवर लेन, पौड रोड,

कोथरुड, पुणे - ४११०३८.

चलभाष - ७०५७२९२०९२/८७६७९४१८५०

ईमेल - info@chaparak.com

कवियत्री : डॉ. मेधा गोसावी

राघव, घर नं. ८३१, गणपती मंदिराच्या मागे

भाग्यनगर, बीड ४३१ १२२

चलभाष - ८४५९७ ६४९०२

मांडणी व मुखपृष्ठ : वल्लरी मिडिया सर्व्हिसेस, पुणे

आवृत्ती : २५ डिसेंबर, २०२१

मृल्य : ₹१३०/-

P-Book ISBN : 9789391239206

Swa, Sawarkar Mahavidyalaya Beed.

'चपराक प्रकाशन'ची सर्व दर्जेदार पुस्तके www.chaprak.com या वेबसाईटवरून घरपोच मागवू शकाल. आमचे परमस्नेही, ज्यांनी माझा थांबलेला कितेचा हात नियमितपणे लिहिता केला आणि त्या हातामागे खंबीरपणे उभे राहिले, त्यांच्या आग्रहामुळेच हा कितासंग्रह आकारास आला आहे ते थोर समीक्षक, साहित्यभूषण आदरणीय प्रा. डॉ. कै. राहुल पाटील, नाशिक यांना सिवनय समर्पित.

-डॉ. मेधा गोसावी

Hatty of mal minist

कृतज्ञता

साहित्य निर्मितीसाठी सतत प्रेरणा आणि प्रोत्साहन देणारे भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेचे अध्यक्ष आदरणीय डॉ. सुरेंद्रजी आलूरकर, कार्यवाह मा. श्री. नितीनजी शेटे, सहकार्यवाह तथा महाविद्यालयीन विकास समितीचे अध्यक्ष आदरणीय प्रा. श्री. चंद्रकांत मुळे, स्वा. सावरकर शैक्षणिक संकुल स्थानिक अध्यक्ष मा. श्री. गजाननराव जगताप, कार्यवाह डॉ. श्री. विवेकजी पालवणकर, स्वा. सावरकर माध्यमिक विभागाचे अध्यक्ष मा. श्री. प्रमोदजी कुलकणीं, महाविद्यालयीन विकास समितीचे सदस्य तथा ज्येष्ठ पत्रकार मा. श्री. महेश वाधमारे, संस्थेचे माजी कार्यवाह मा. प्रा. श्री. सतीशजी पत्की, प्राचार्य डॉ. कमलाकर कांबळे, प्रभारी प्राचार्य डॉ. छत्रपती पांगारकर, उपप्राचार्य डॉ. लक्ष्मीकांत बाहेगव्हाणकर, डॉ. राजेश ढेरे, अधीक्षक डॉ. प्रशांत तालखेडकर, सहकारी डॉ. सोपान सुरवसे, महाविद्यालयाचे माजी प्राचार्य डॉ. पद्याकरराव देशपांडे, डॉ. जी. एम. कुलकर्णी, डॉ. अ. द. पत्की, प्रा. सतीश हिवरेकर, डॉ. विद्यासागर जोशी, एम. कुलकर्णी, डॉ. अ. द. पत्की, प्रा. सतीश हिवरेकर, डॉ. विद्यासागर जोशी, डॉ. संजय शिरोडकर या सर्वांच्या सहकार्यांबद्दल मी सदैव ऋणी आहे.

'चपराक प्रकाशन' संस्थेचे सर्वेसर्वा आणि साहित्याची उत्तम जाण असणारे वंधुतुल्य श्री. घनश्यामदादा पाटील, पुणे यांनी हा काव्यसंग्रह प्रकाशित केला आणि अतिशय आत्मियतेने यावर लिहून या काव्यसंग्रहाची पाठराखण केली, मी त्यांच्या कायम ऋण आणि ऋणानुबंधात आहे. प्रसिद्ध मुखपृष्ठकार आदरणीय श्री. संतोषजी घोंगडे यांनी अतिशय समर्पक, कलात्मक आणि वेधक असे मुख्यपृष्ठ तथार करुन दिले, त्यांचे अगदी मनापासून धन्यवाद. अतिशय तत्परतेन मुख्यपृष्ठ तथार करुन दिले, त्यांचे अगदी मनापासून धन्यवाद. अतिशय तत्परतेन काव्यसंग्रहाची अक्षरजुळणी करुन देणारे श्री. तुकाराम शिंदे यांची मी आभारी आहे.

पाठराखण

बंधुतुल्य कर्मयोगी श्री. घनश्याम पाटील, पुणे.

श्रीमती विजया राहुल पाटील, नाशिक.

आम्ही यांच्या सदैव ऋण आणि वाङ्मयीन ऋणानुबंधात आहोत...

माझे पती श्री. महेश कुलकर्णी ज्यांच्यासोबत मी माझी कविता साक्षात जगते आहे, त्याचेच विभव स्वरुप म्हणजे हा काव्यसंग्रह...

ओंकार - सौ. सायली, कु. ऋचा, चि. शर्विल यांचा उल्लेख केल्याशिवाय राहवत नाही.

सासर-माहेरच्या सर्वच आप्तेष्टांच्या सदिच्छा, सहकार्य, आशीर्वाद लेखनास पाठबळ देणारे आहे.

डॉ. मेधा गोसावी

मेला नेहमी वाटायचं की आज जर बालकवी असते तर तेही 'आनंदी आनंद गडे इकडे तिकडे चोहीकडे' असं काही लिह् शकले नसते! मात्र माझा हा अंदाज आमच्या मेधाताई गोसावी यांनी खोटा ठरवला.

निळ्या आभाळी घरा परततो बगळ्यांचा मेळा जणू गळ्यामध्ये वसुंधरेच्या मोत्यांच्या माळा

रानपाखरे किलबिल करिती तिचे अलंकार कुणी हो सांगा उघडीयले हे स्वर्गाचे द्वार

असं निसर्गांचं सुंदर वर्णन त्या करतात. आशय आणि विषयाच्या दृष्टीने अत्यंत समृद्ध असणाऱ्या या रचना वाचकांच्या मनाचा वेध घेतात. यातील अनेक गीते स्वरबद्ध झाली तर रिसक-श्रोत्यांच्या मनावर ती निर्विवादपणे अधिराज्य गाजवतील. प्रतिमा, प्रतिभा आणि रूपकांचा मिलाफ या कलाकृतीत दिसून येतों. 'चंद्र माझ्या चांदण्यात'मध्ये प्रेमाची जी तरलता शब्दबद्ध झालीय ती अभिव्यक्ती अनुभूतीच्या पातळीवर सर्वोच्च स्थानी गेलीय.

तुझेच रूप ध्यानी तुझेच शब्द कानी माझी न् राहिले मी हे गुज ठेव मनी

अशी राधेची, मीरेची समर्पित भावना या संग्रहातून व्यक्त झालीय. मराठी काव्यविश्वाचं दालन आणखी समृद्ध करणाऱ्या या कवितासंग्रहाचं वाचकांकडून भरभरून स्वागत होईल, याबाबत दुमत असण्याचं कारण नाही. आपल्या प्रतिभेच्या बळावर उंचच उंच भरारी घेण्याची क्षमता बाळगून असणाऱ्या प्रा. मेधाताई गोसावी-कुलकर्णी यांना माझ्या अंतः करणपूर्वक शुभेच्छा!

 चनश्याम पाटील लेखक, प्रकाशक आणि संपादक

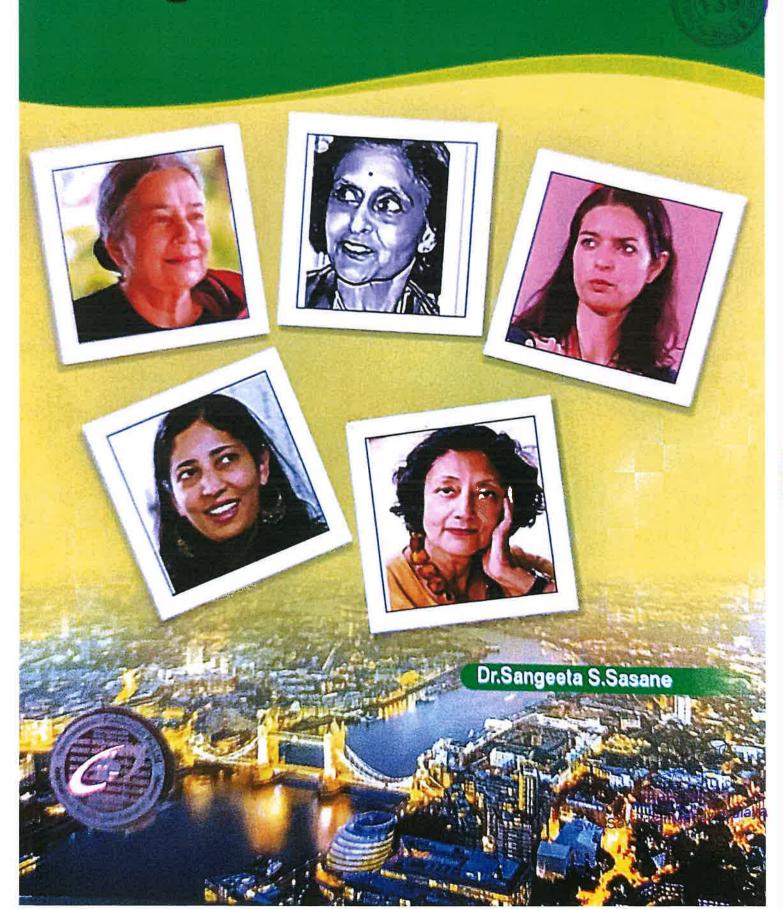

Indian Diaspora and Humanism Through Feministic Perspective

Indian diaspora and Humanism through Feministic perspective

Dr. Sasane Sangeeta Supdaji

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

arshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.PostLimbaganesh,Tq.Dist.Beed Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295 harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Indian diaspora and Humanism through

Indian diaspora and Humanism through Feminism

- © Dr. Sasane Sangeeta Supdaji
- Publisher:
  Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
  Limbaganesh, Dist. Beed (Maharashtra)
  Pin-431126, vidyawarta@gmail.com
- Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Limbaganesh, Dist. Beed, Pin-431126 www.vidyawarta.com
- Page design & Cover:
  Shaikh Jahuroddin, Parli-V
- **Edition:** August 2021

ISBN 978-93-90618-59-0

❖ Price: 500/ -

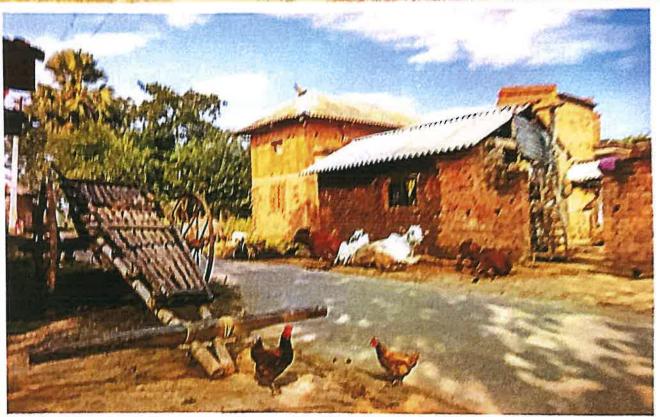
All Rights Reserved, No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, electronic mechanical, recording scanning or otherwise, without the prior written permission of the copyright owner. Responsibility for the facts stated, opinions expressed. Conclusions reached and plagiarism, If any, in this volume is entirely that of the Author. The Publisher bears no responsibility for them. What so ever. Disputes, If any shall be decided by the court at Beed (Maharashtra, India)

Swa. Sawarkar Mahavidyak Beed.

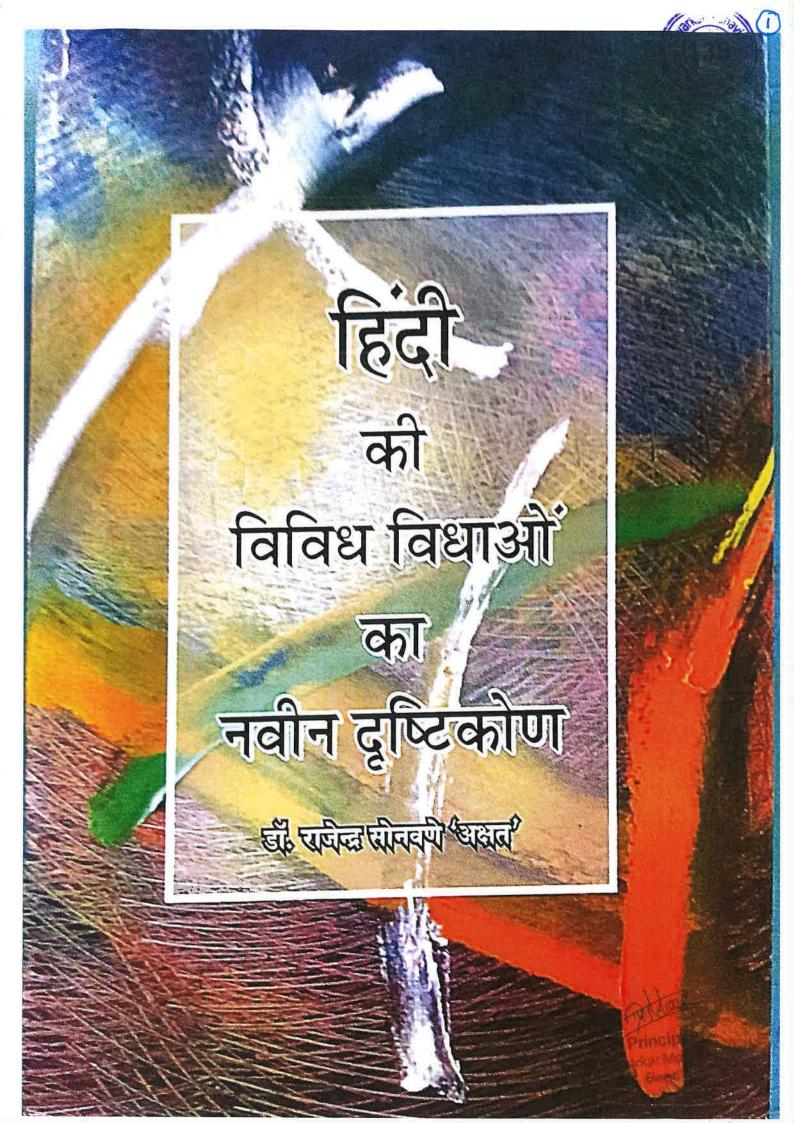

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh, Tq.Dist.Bood-431 126 (Maharashtra) Mob.09860203205 & E-mail: vidyawarta@gmail.com www.vidyawarta.com Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

18BN:978-93-90618-59-0

Books Published 2019-20

हिंदी की विविध विधाओं का नवीन दृष्टिकोण

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

हिंदी की विविध विधाओं का नवीन दृष्टिकोण

डॉ॰ राजेंद्र सोनवणे 'अक्षत'

विकास प्रकाशन

कानपुर

मूल्य : चार सौ पचास रुपये मात्र

पुस्तक

हिंदी की विविध विधाओं का नवीन दृष्टिकोण

लेखक

डॉ॰ राजेंद्र सोनवणे 'अक्षत'

प्रकाशक

विकास प्रकाशन

311 सी, विश्वबैंक बर्रा, कानपुर-208027

संस्करण

प्रथम, 2019

आवरण सज्जा

छपाई घर, ब्रह्मनगर, कानपुर

शब्दसज्जा

विष्णु ग्राफिक्स, कानपुर

मुद्रक

साक्षी ऑफसेट, कानपुर

मूल्य

450.00 रुपये

ISBN

978-81-939869-0-5

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya

Beed.

जिनका बचपन में साथ छूटा ऐसे पिता श्री स्व. तुकाराम सोनवणे को सादर....

भूमिका

"हिंदी साहित्य की विविध विधाओं का नवीन दृष्टिकोण" यह मेरी तास्से पुस्तक पाठकों के हाथों में साँपते हुए मुझे अपार आनन्द हो रहा है। मैंने इस पुस्तक में अब तक लिखे शोधालेखों में से उत्कृष्ट शोध-आलेखों का संग्रह है। इस पुस्तक में संकितत सारे शोध निवंध अत्याधिक परिश्रम करके, सामग्री जुटाकर लिखे गये हैं। इनको कई राष्ट्रीय-अंतर्राष्ट्रीय संगोष्टियों में प्रस्तुत भी किया है। जिस पर विद्वानों ने चर्चा-परिचर्चा भी की है। काफो लोगों ने इनको सराहा भी है। अनेकों पत्र-पत्रिकाओं में इनके पूर्व ये आलेख प्रकाशित भी हुए हैं और पाठकों ने पत्र द्वारा, फोन द्वारा इनकी ता फि भी की है। कुल मिलाकर यह पुस्तक शोध-साहित्य का चुना हुआ गुलदस्ता है। में आदमी थोड़ा हटकर हूँ इस कारण थोड़ा अलग सोचता हूँ। इस कारण कुछ अलग नया दृष्टिकोण रखकर कुछ अलग विषयों पर काम करता हूँ। पुस्तक में संकितत आलेख विविध विपयों पर आधारित हैं। कुछ काव्य जगत पर हैं तो कुछ गद्य साहित्य पर आधारित हैं। भाषा प्रेमी हूँ इस कारण कई आलेख हिंदी भाषा पर भी लिखे हैं। नाटक का छात्र होने के कारण डॉ. शंकर शेष जी के नाटकों पर भी तीन आलेख इसमें संकितत हैं। नई दृष्टि नई सोच, नया विचार लेकर हिंदी साहित्य में नई बात रखने का मैंने प्रयास किया है।

यह मेरा लघु प्रयास शोधार्थी, प्राध्यापकों, छात्रों और विद्वानों को लाभदायक सिद्ध होगा। इतना ही नहीं शोधार्थी छात्रों को नई पैनी नज़र भी देगा।

'प्रगतिशील चेतना के प्रथम कि सुमित्रानन्दन पंत', 'एक सफल चित्रकर्त्री महादेवी वर्मा', 'डॉ. शंकर शेष के नाटकों में मनोवैज्ञानिक संवेदना', 'महाराष्ट्र की पित्रकाओं का हिंदी प्रचार-प्रसार में योगदान', 'मीरा काव्य में नारी मुक्ति की अवधारणा' आदि कई विषय मुझे रोचक लगे इनमें से कुछ पर आकाशवाणी बीड से वार्ताओं का प्रसारण भी हुआ है।

खैर ! इनको लिखते समय अनेकों संदर्भ-ग्रंथों का सहारा लिया गया। उन सभी विद्वानों का संदर्भीय पत्र-पत्रिकाओं के संपादकों का और उनके लेखकों का मैं आभारी हूँ। मुझे जो बात रखनी थी वो मैंने रखी। अब हिंदी साहित्य और हिंदी शोध क्षेत्र इसका कैसा स्वागत करेगा ये तो पाठकों पर निर्भर है।

मेरी यह पुस्तक प्रकाशित करने वाले विकास प्रकाशन कानपुर के प्रकाशक आदरणीय केशव कुमार वाजपेयी जी का में हृदय से आभारी हूँ। उन्होंने वहुत ही साल्य समय में इस पुस्तक को प्रकाशित किया।

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya

Beed.

में अपने पुत्र मुनीन्द्र और पुत्री कामायनी को भी धन्यवाद देता हैं, उन्होंने कुड़े सदा लिखते रहने की प्रेरणा दी। अन्त में मेरी पत्नी करुणा सोनवणे के सहयोग के विन यह कार्य संभव नहीं होता। अत: वे धन्यवाद की पात्र हैं।

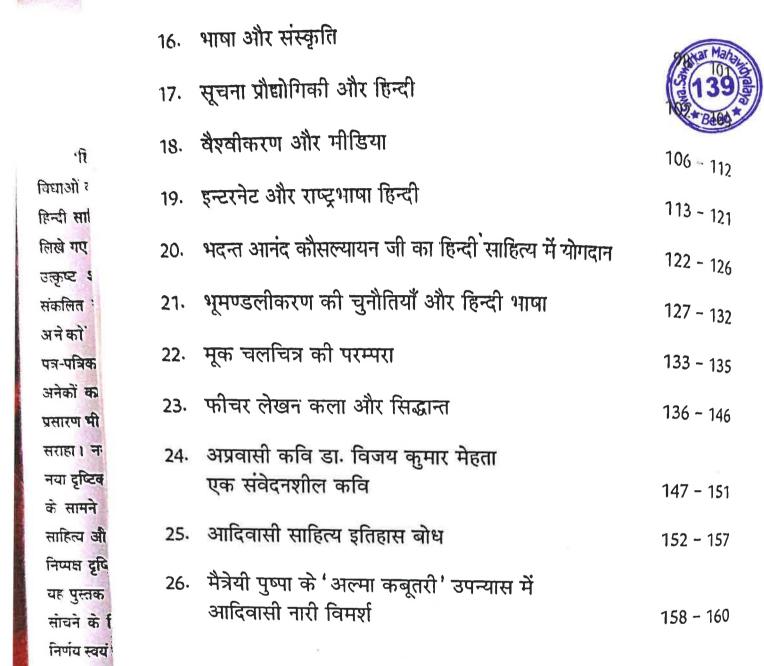
संपादक राष्ट्रीय पत्रिका 'लोकयज्ञ' बीड डॉ. राजेन्द्र सोनवणे 'असून'

स्वा. सावरकर महाविद्यालय, बीड-431122

अनुक्रम

1.	मीरा काव्य में नारी मुक्ति की अवधारणा	11 - 16
2.	दवंग बेलौस साहित्यकार समीक्षक : डॉ. रामविलास शर्मा	17 - 21
3.	जैनेन्द्र के उपन्यासों की प्रासंगिकता	22 - 26
4.	समकालीन हिन्दी कविता में राजनीतिक चेतना	27 - 34
5.	प्रगतिशील चेतना के किव नागार्जुन	35 - 41
6.	प्रगतिशील चेतना के प्रथम कवि सुमित्रानन्दन पंत	42 – 48
7.	स्त्रीवाद, स्त्री-विमर्श सिद्धान्त एवं व्यवहार	49 – 51
8.	महादेवी वर्मा का काव्य दर्शन	52 - 58
9.	महादेवी वर्मा के निबंध : चिंतन के आयाम	59 - 62
10.	एक सफल चित्रकर्ती: महादेवी वर्मा	63 – 66
11.	दुष्यन्त पूर्व हिन्दी गृज़ल और गृज़लकार	67 - 72
12.	हाँ. शंकर शेष के 'खजुराहो का शिल्पी' नाटक में संवेदना	73 – 78
13.	हाँ. शंकर शेष के नाटकों का महत्त्व	79 – 84
14.	शंकर शेष के नाटकों में मनोवज्ञानिक संवेदना	85 - 88
15.	हिन्दी के प्रचार में महाराष्ट्र की पत्रिकाएँ	89 - 97

ISBN :

मीरा काव्य में नारी मुक्ति की अवधारणा

"राजस्थान के मरुभूमि की मंदािकनी राजरानी मीरावाई भिक्तकाल की एक प्रसिद्ध कवियात्री हैं। हिन्दी भिक्त साहित्य और भिक्तकाल में मीरा का एक विशिष्ट स्थान है। "कर्नल टॉड के अनुसार उन्होंने ऐसे भजनों की रचना की है, जो जयदेव कृत 'गीत-गोविन्द' को समता करते हैं। प्रेम दिवानी मीरा की विरह-पीर उनके पदों में इतनी प्रखर, निश्छल और तीक्ष्ण रूप में व्यक्त हुई है कि शायद ही किसी किव का विरह काव्य उसकी मर्मस्पिशिता की समानता कर सकेगा। ये मुख्य रूप से अनुभूतियों की कवियात्री हैं, कोई दार्शनिक या साम्प्रदायिक आग्रह उनकी भावधारा को नहीं बांध पाता है। चौरासी वैष्णव की वार्ता और दो सौ वैष्णव की वार्ता में आए मीरा संबंधी संदर्भों से संकेत मिलता है, गिरिधर नागर में अपनी अटूट श्रद्धा के बावजूद उन्होंने पुष्टिमार्ग में दीक्षित होना स्वीकार नहीं किया था। मीरा का काव्य प्रमाण है कि किसी वाद या रूढ़ि चिंतन-पद्धित से आक्रांत हुए बिना भी उत्कृष्ट काव्य रचना की जा सकती है। आज की विचाराक्रांत हिन्दी किवता के प्रमुख हस्ताक्षरों के लिए मीरा का काव्य प्रेरक और मार्गदर्शक बन सकता है।"

मीराबाई लिखित साहित्य के संदर्भों में विद्वानों में मतभेद है। मिश्र बंधु और आ. रामचंद्र शुक्ल ने मीरा की तीन कृतियों का उल्लेख किया है – गीत गोविन्द की टीका, नरसी जी रो माहेरो और राग गोविन्द, मुंशी देवी प्रसाद जी ने इन तीनों के अतिरिक्त 'राम सोरठ संग्रह' तथा फुटकल पद भी गिनाये हैं। मगर यहाँ यह बात नहीं भूलनी चाहिए कि इनमें से चार कृतियाँ मीराबाई विरेचित नहीं हैं क्योंकि 'गीत गोविन्द की टीका' जयदेव के मूल संस्कृत ग्रंथ 'गीत गोविन्द' पर लिखी गयी टीका है। मीराबाई तो संस्कृत जानती ही नहीं थी। यह रचना महाराना कुंभा की मानी जाती है। मीरा की दूसरी कृति 'नरसी रो माहारो' भी मीराबाई की रचना नहीं है। यह रचना किसी वैष्णव साधु 'मीरादास' की मानी जाती है। इस कृति को मीराबाई की रचना न मानने के पीछे दो तर्क दिये जाते हैं। एक तो यह कि इस कृति का रचनाकाल मीरा के जीवन काल से मेल नहीं खाता और दूसरा इस कृति की भाषा गीरा की भाषा से कोई साम्य नहीं रखती। 'राग गोविन्द' अभी तक मीरा के नाम से प्राप्त नहीं है। 'सोरठ के पद' में भी हम मीरा के अतिरिक्त कबीर और सन्त नामदेव के भी सोरठ राग में रक्ति कि पद पाते

विकास प्रकाशन, कानपुर

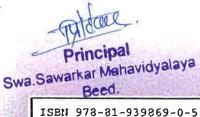
311 सी, विश्ववैंक, वर्रा, कानपुर-208027 शोरूम : 110/138 मिश्रा पैलेस, जवाहर नगर, कानपुर-12

फोन: 0512-2543549

मोबाइल : 9415154156, 9450057852

E-mail: vikasprakashankanpur@gmail.com

Website: www.vikasprakashan.com

₹ 450.00

Computer

Application in Business

Dr. Ladda K. K. Mr. Chandak P. V. Mr. Khandagale R.T.

E.Com. 1º Year. 1º Semester as per revised syllabus w.e.f. June 2018-19 of Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad and useful for SRT.M.U. Nanded Nagpur, Pime, Amravati, Mumbai S.N.D.T. & Shivaji University

Computer Application in Business - I

Paper No: IV

* Author's *

Dr. Ladda K. K.
M.A.,M.Phil,.Ph.D.
Asst. Prof & Head Department
of English.
Shri.Siddheshwar Mahavidyalaya
Majalgaon Dist. Beed.

Mr. Chandak P. V.

M.Com, M.Phil,

Department of Commerce,

Vasantdada Patil College,

Patoda, Dist. Beed.

Mr. Khandagale R. T.

M.Com, M.Phil.,

Head Department Of Commerce,

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya,

Beed

ANAND PRAKASHAN

Jaisingpura, Aurangabad - 431004

:- Anand Prakashan,

Jaisingpura, Aurangabad.(M.S) Phone No.: (0240) - 2400371.

Cell: 9970148704

Publisher

Publisher

Typeset At :- Anand Computer

Aurangabad.

Edition :- Ist Edition

Date :- 28 August 2019

ISBN No :- 978-81-942031-5-5

Cover Design :- Apple Design

Aurangabad.

Printed At :- Adarsh Prints Aurangabad.

Main Distributor :- Anand Book Depot

Jaisingpura, Aurangabad - 43100

Phone No.: (0240) - 2400371

Cell: 9890032121

Price :- 200/-

Preface

The present book "Computer Application in Business - I" has been especially designed as per revised syllabus of B.Com. First Year Sem I of Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad. Besides it will also be very useful for the undergraduate students of other university also.

The subject matter has been presented in such a way that it is easily accessible to students. Book will be very useful to those who are new in the computer technology and social networking used in the Business Development.

I acknowledge my indebteness to all those authors whose books on Computer Application in Business - I influenced my learning of the subject and take this opportunity to express my sincere gratitute to them. No claim is made of originality of results and concepts at any stage, but presentation is my own.

I Dr.Kamalkishor K.Ladda take this opportunity to express my deep sense of gratitude to Dr.Surendraji Aalurkar, President, BSPS. Ambajogai, Shri. Nitinji Shete, Secretary, BSPS. Ambaojgai, Dr. Hemantji Vaidya Joint -Secretary BSPS, Ambajogai, Shri. Chandrakantji Mule, Joint-Secretary, Satishji Patki, Ex.Secretary, Shri. Ambajogai, BSPS. Shri. Radheshayamji Lohiya, Central Body Member BSPS Ambajogai, Shri. Prakashji Dugad, President, Local Management Body Majalgaon, Shri. Amarnathji Khurpe, Secretary, Local Management Body. Majalgach Shri. Nandkishorji Bhutada, President, Shri Siddheshwar Mahavidyalaya, Dr.Kamalkar Kamble Principal, Kholeshwar Mahavidyalaya, Ambajogai, Dr. Bhalchandra Karad, Principal, Shri Siddheshwar Mahavidyalaya. Majalgaon. I also thankful to vice-principals Dr. Gatkal R.V. Dr. Honna G.B., All Staff members of Shri Siddheshwar Mahavidyalaya Majalgaon and our friends for encouraging us. I would like to thanks to my family members for their kind cooperation.

The response of each reader will be revered for further improvement.

I Shri Pawan Chandak sincerely acknowledge my thanks to

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed

Hon. Mr Jaidattji Kshirsagar, Hon. Mr Bharatbhushanji Kshirsagar,

I shall always remain thankful to Dr.D.B. Aghav, Principle of my college Vasantdada Patil College, Patoda, Prin. Dr. R. S. Bangad, Dr. S. A. Band, Dr. N. Y. Ghadge, Dr. Kamalkishor Ladda, Shri. Ashok Hoke, Dr. Mahesh Kulkarn Shri. Kalyan Ghodke, Dr. Pravin Totla, Shri. Sachin Mundada, Shri. Mahesi Mundada, Shri. Ashok Dongare, Shri. Padmakar Sasane & my colleague who are directly and indirectly supported and inspired me.

I am without words to express my deep gratitude to my grandmothe Mrs Phulabai Chandak, my father Mr.Vijaykumarji Chandak, mothe Mrs.Parvati Chandak, my wife Mrs. Urmila Chandak, my son Adity. Chandakand members of my family for their blessings and encouragemer who constantly encouraged, inspired and supported me.

I Ramesh Tarkaram Khandagale would like to express our gratitude to many people who helped preparing this text book. Also grateful thankst Dr. Surendraji Alurkar, President, BSPS, Ambajogai, Shri Nitinji Shete Secretary, BSPS, Ambajogai, Shri Chandrakant mule, Joint Secretary, BSPS, Ambajogai & President, Collegt Development Committee, Swa. Sawarke Mahavidyalaya, Beed. Dr. Hemantji Vaidya, Joint Secretary, BSPS, Ambajoga Shri. Satishji Patki, Former Secretary, BSPS, Ambajogai, Shri Govindprasa Barshikar, President, Local Management body, Beed. Shri Milind Chinchapurkar, Secretary, Local Management Body, Beed. Dr. Sanjay Shirodkar, Principal, Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed. I also thankful to vice-principal, Dr. Bahegavankar L. G. & Dr. Dhere R. M., I also thankful to amy colleagues and non teaching Staff for their inspiration from time time. I equally thankful to all my friends for encouraging me. I also thankful to my family members for their kind cooperation.

The author wish to express her thanks to the publisher Shri. Sharad! Hatole, Anand Prakashan, Aurangabad for their valuable encouragemer in this endeavour. Suggestions for improvement will be grateful accepte and acknowledged.

Books Available at

EDUCATIONAL PUBLISHERS & DISTRIBUTORS

Gokulwadi, Aurangapura Aurangabad - 431001 (M.S)

Mob.No. 9421300036, 9970067971.

Email: educationalpub@gmail.com

Web: www.educationaldp.com

IT Application in Business

B.Com. IInd Year, IIIrd Semester as per revised syllabus w.e.f. June 2019-20 of Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad and useful for S.R.T.M.U. Nanded, Nagpur, Pune, Amravati, Mumbai S.N.D.T. & Shivaji University

I.T. APPLICATION IN BUSINESS - I

[Paper No : V]

* Author's *

Dr. Rayalwar A. P.

M.Com. Ph.D.

Asst. Professor

Dept. of Commerce

Kholeshwar Mahavidyalaya

Ambajogai. Dist: Beed.

Dr. Kulkarni M.K.

M.Sc.(Comp, Maths) B.Ed; Ph.D. Dept. of Mathematics

Shri. Hivarekar S. S.

M.Com.B.Ed.,M.Phil.,GDC & A
Dept. of Commerce
Shri. Siddheshwar Mahavidyalaya
Majalgaon. Dist: Beed.

Dr. Lengare K.B

M.Phil, Ph.D
Asso. Professor
Department of Commerce,
Shri. Chhatrapati Shivaji College
Omerga, Dist. Osmanabad

ANAND PRAKASHAN

Jaisingpura, Aurangabad - 431004

l - Zzimizua

and the second of the second o The state of the s

Publisher

Anand Prakashan.

Jaisingpura, Aurangabad.(M.S) Phone No.: (0240) - 2400371.

Cell: 9970148704

Publisher

Typeset At and about the derical

SOUTH THE THE STATE OF

Anand Computer Aurangabad.

Edition VILLEY OF THE PROPERTY the tribant of the factor

Ist Edition

Date

28 August 2019

ISBN No

978-81-942031-4-8

Cover Design

Apple Design Aurangabad.

Adarsh Prints

Aurangabad .

Main Distributor :- :-

Anand Book Depot

Jaisingpura, Aurangabad - 431004

Phone No.: (0240) - 2400371

Cell: 9890032121

Price

160/-

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya

Preface

The present book "IT Application in Business I" has been especially designed as per revised syllabus of B.Com. Second Year Sem III of Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad. Besides it will also be very useful for B.Sc, B.Com faculty undergraduate students of other university also.

The subject matter has been presented in such a way that it is easily accessible to students. The Programme of various concepts have been given with minute details. Efforts have been made to make the treatment logical and simple.

I acknowledge my indebteness to all those authors whose books on this subject influenced my learning of the subject and take this opportunity to express my sincere gratitute to them. No claim is made of originality of results and programme at any stage, but presentation is my own.

I Shri. Hivarekar S. S. take this opportunity to express my deep sense of gratitude to Dr.Surendraji Aalurkar, President, BSPS. Ambajogai, Shri. Nitinji Shete, Secretary, BSPS. Ambaojgai, Dr.Hemantji Vaidya Joint -Secretary BSPS, Ambajogai, Shri. Chandrakantji Mule, Joint-Secretary, BSPS. Ambajogai, Shri. Satishji Patki, Ex.Secretary, BSPS, Shri. Radheshayamji Lohiya, Central Body Member BSPS Ambajogai, Shri. Prakashji Dugad, President, Local Management Body Majalgaon, Shri. Amarnathji Khurpe,

Secretary, Local Management Body. Majalgach Shri. Narakar Princi Princi Princi Princi Princi Princi Shri Siddheshwar Mahavidyalaya, Ambajogai , Dr. Bhalchandra Karad, Princi Shri Siddheshwar Mahavidyalaya, Majalgaon. I also thankful to vice-princi pals Dr. Gatkal R.V. Dr. Honna G.B., All Staff members of Shri Siddhesh Mahavidyalaya Majalgaon and our friends for encouraging us. I would to thanks to my family members for their kind cooperation. The resport of each reader will be revered for further improvement.

I Dr. Rayalwar A.P. would like to express our gratitude towar Shri Dr. Surendraji Alurkar, President, BSPS Ambajogai, Shri Nitinji She Secretory, BSPS Ambajogai, Shri Chandrakantji Mule, Joint Secretor BSPS Ambajogai, Shri Rambhau Kulkarni, President, CDC Committe Kholeshwar Mahavidyalaya Ambajogai, Principal. Dr. K.L. Kamble, Kholeshwar Mahavidyalaya Ambajogai, Principal. Dr. Karad, Sidheshwar Mahavidyalay Ambajogai, Principal. Dr. Sanjay Shirodkar. Swa. Sawarkar College, Beerall my colleagues and friends who always encourages us to write the book

The author wish to express her thanks to the publisher Shri. Shara S. Hatole, Anand Prakashan, Aurangabad. for their valuable encourage ment in this endeavour. Suggestions for improvement will be grateful accepted and acknowledged.

- Author's

NEW ARRIVAL

Our New Book As Per UGC Pattern

Financial Account - I & II

- Business Mathematics & Statistics I & II
   Business & Industrial Economics.
   Computer Application in Business I
   Entrepreneurship Development I & II
   Business Organization and Management.
   Business Communication & IT Application.
- 139 * Beech

13. Marketing Management.

Banking Management.

Financial Management.

Corporate Account - I

IT Application in Business - I

Cost Account - I

G.S.T Account - I

Books Available at

8

1.

8.

9.

10.

11.

12.

14.

EDUCATIONAL PUBLISHERS & DISTRIBUTORS

Gokulwadi, Aurangapura Aurangabad - 431001 (M.S)

Mob.No. 9421300036, 9970067971. Email: educationalpub@gmail.com Web: www.educationaldp.com

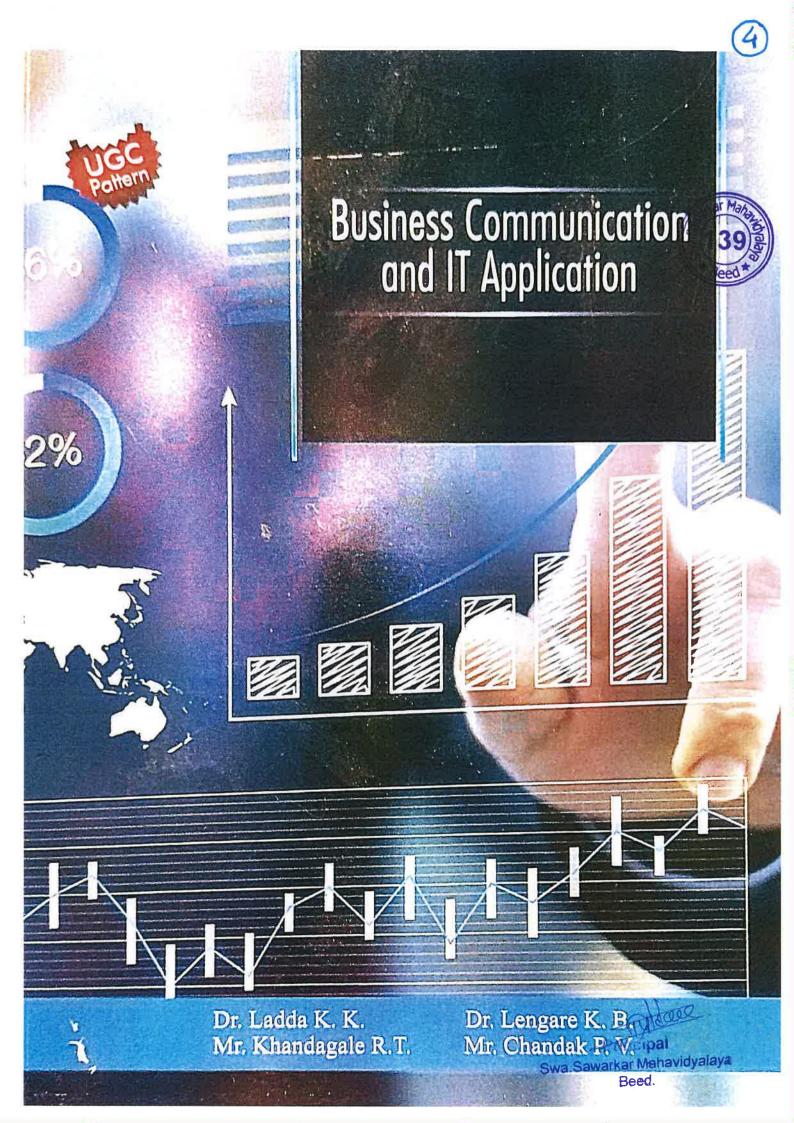

Anand Prakashan

Jaisingpura, Aurangabad (M.S.) Ph.: 0240-2400371, Mab.: 9970148704 www.anandprakashan.in

Swa Sawarkar Mahavidyali Beed.

B.Com. In Year, IInd Semester as per revised syllabus w.e.f. June 2018-19 of Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad and useful for S.R.T.M.U. Nanded, Nagpur, Pune, Amravati, Mumbai S.N.D.T. & Shivaji University

Business Communication and IT Application

Paper No: VI

* Author's *

Dr. Ladda K. K.

M.A.,M.Phil,.Ph.D.
Asst. Prof.& Head Department of English.
Shri.Siddheshwar Mahavidyalaya
Majalgaon Dist. Beed.

Mr. Khandagale R. T.

M.Com, M.Phil.,
Department Of Commerce,
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya,
Beed

Dr. Lengare K.B

M.Phil, Ph.D
Asso. Professor
Department of Commerce,
Shri. Chhatrapati Shivaji College
Omerga, Dist. Osmanabad

Mr. Chandak P. V.

M.Com, M.Phil,
Department of Commerce,
Vasantdada Patil College,
Patoda, Dist. Beed.

ANAND PRAKASHAN

Jaisingpura, Aurangabad - 431004

Publisher Anand Prakashan, Jaisingpura, Aurangabad.(M.S) Phone No.: (0240) - 2400371.

Cell: 9970148704

Publisher

Typeset At Anand Computer Aurangabad.

Edition Ist Edition

Date 28 August 2019

ISBN No 978-81-942031-6-2

Cover Design Apple Design Aurangabad.

Printed At Adarsh prints

Aurangabad . Main Distributor Anand Book Depot

Jaisingpura, Aurangabad - 43100

Phone No.: (0240) - 2400371

Cell: 9890032121

Price 170/-

> Swa.Sawarkar Mahavidyalaya Beed.

Preface

The present book "Business Communication and IT Application" has been especially designed as per revised syllabus of B.Com. First Year Sem II of Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad. Besides it will also be very useful for the undergraduate students of other university also.

The subject matter has been presented in such a way that it is easily accessible to students. Book will be very useful to those who are new in the computer technology and social networking used in the Business Development.

I acknowledge my indebteness to all those authors whose books on Business Communication and IT Application influenced my learning of the subject and take this opportunity to express my sincere gratitute to them. No claim is made of originality of results and concepts at any stage, but presentation is my own.

I Dr.Kamalkishor K.Ladda take this opportunity to express my deep sense of gratitude to Dr.Surendraji Aalurkar, President, BSPS. Ambajogai, Shri. Nitinji Shete, Secretary. BSPS. Ambajogai, Dr.Hemantji Vaidya Joint - Secretary BSPS. Ambajogai, Shri. Chandrakantji Mule, Joint-Secretary. BSPS. Ambajogai, Shri. Satishji Patki, Ex.Secretary, BSPS, Shri. Radheshayamji Lohiya, Central Body Member BSPS Ambajogai, Shri. Prakashji Dugad, President, Local Management Body Majalgaon, Shri. Amarnathji Khurpe, Secretary, Local Management Body. Majalgacn Shri. Nandkishorji Bhutada, President, Shri Siddheshwar Mahavidyalaya, Dr.Kamalkar Kamble Principal, Kholeshwar Mahavidyalaya, Ambajogai, Dr. Bhalchandra Karad, Principal, Shri Siddheshwar Mahavidyalaya, Majalgaon. I also thankful to vice-principals Dr. Gatkal R.V. Dr. Honna G.B., All Staff members of Shri Siddheshwar Mahavidyalaya Majalgaon and our friends for encouraging us. I would like to thanks to my family members for their kind cooperation.

The response of each reader will be revered for further improvement.

I Shri Pawan Chandak sincerely acknowledge my thanks to Hon. Mr Jaidattji Kshirsagar, Hon. Mr Bharatbhushanji Kshirsagar, Dr. Raja Machale and officialdom of Navgan Shikshan Sanstha Rajuri (N). Beed.

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya

Beed

I shall always remain thankful to Dr.D.B. Aghav, Principle of College, Patoda, Prin. Dr. R. S. Bangad ,Dr. S. A. Band, Dr. N. Y. Ghadge, Dr.Kamalkishor Ladda , Shri . Ashok Hoke,Dr. Mahesh Kulkarni, Shri .Kalyan Ghodke, Dr.Pravin Totla, Shri . Sachin Mundada, Shri . Mahesh Mundada, Shri . Ashok Dongare , Shri . Padmakar Sasane & my colleagues who are directly and indirectly supported and inspired me.

I am without words to express my deep gratitude to my grandmother Mrs Phulabai Chandak, my father Mr.Vijaykumarji Chandak, mother Mrs.Parvati Chandak, my wife Mrs. Urmila Chandak, my son Aditya Chandakand members of my family for their blessings and encouragement who constantly encouraged, inspired and supported me.

I Ramesh Tarkaram Khandagale would like to express our gratitude to many people who helped preparing this text book. Also grateful thanks to Dr. Surendraji Alurkar, President, BSPS, Ambajogai, Shri Nitinji Shete, Secretary, BSPS, Ambajogai, Shri Chandrakant mule, Joint Secretary, BSPS, Ambajogai & President, Collegt Development Committee, Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed. Dr. Hemantji Vaidya, Joint Secretary, BSPS, Ambajogai, Shri. Satishji Patki, Former Secretary, BSPS, Ambajogai, Shri Govindprasad Barshikar, President, Local Management body, Beed. Shri Milindji Chinchapurkar, Secretary, Local Management Body, Beed. Dr. Sanjayji Shirodkar, Principal, Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed. I also thankful to vice-principal, Dr. Bahegavankar L. G. & Dr. Dhere R. M., I also thankful to all my colleagues and non teaching Staff for their inspiration from time to time. I equally thankful to all my friends for encouraging me. I also thankful to my family members for their kind cooperation.

The author wish to express her thanks to the publisher Shri. Sharad S. Hatole. Anand Prakashan, Aurangabad for their valuable encouragement in this endeavour. Suggestions for improvement will be grateful accepted and acknowledged.

- Author's

Principal

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya

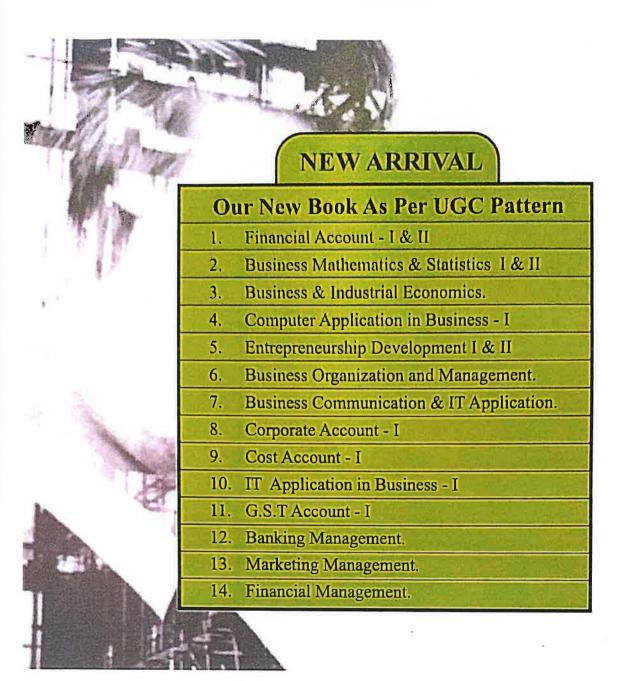
Beed.

बाबाराव मुसळे: व्यक्ती आणि वाङ्मय

डॉ. सोपान सुरवसे

Books Available at

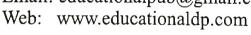
(8)

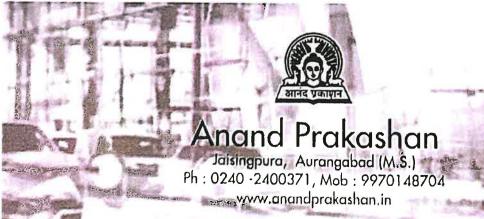
EDUCATIONAL PUBLISHERS & DISTRIBUTORS

Gokulwadi, Aurangapura Aurangabad - 431001 (M.S)

Mob.No. 9421300036, 9970067971.

Email: educationalpub@gmail.com

Swa Sawarkar Mahavidyalaya Beed.

बाबाराव मुसळे : व्यक्ती आणि वाङ्मय

लेखक

डॉ. सोपान सुरवसे

सहाय्यक प्राध्यापक मराठी विभाग, स्वातंत्र्यवीर सावरकर महाविद्यालय, बीड

एज्युकेशनल पब्लिशर्स ॲण्ड डिस्ट्रिब्युटस औरंगपुरा, औरंगाबाद

🛘 बाबाराव मुसळे : व्यक्ती आणि वाङ्मय

© लेखक: डॉ. सोपान सुरवसे

☐ ISBN: 978-93-90005-00-0

प्रथमावृत्ती: जानेवारी २०२०

□ प्रकाशक:

एज्युकेशनल पब्लिशर्स ॲण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स

पो. बॉ.नं. १३१, औरंगपुरा, औरंगाबाद

भ्रमणध्वनी: ९४२१३०००३६, ९९७००६७९७१

ई-मेल : educationalpub@gmail.com वेबसाईट : www.educationaldp.com

अक्षरजुळणीअक्षर कॉम्प्युटर, औरंगाबाद

मुखपृष्ठ सजावटसागर, औरंगाबाद

□ **मुद्रण स्थळ** राजमुद्रा ऑफसेट, औरंगाबाद

🗆 मूल्य: ३०० रुपये

ग्रामीण साहित्य चळवळीला प्रेरणा आणि दिशा देणाऱ्या म. फुले यांच्या लेखणीस...

प्रस्तावना

१९७० च्या आसपास मराठी साहित्यात एक नवी पिढी लिहिती झाली. या पिढीतील साहित्याचे निर्माते हे प्रामुख्याने स्वातंत्र्योत्तर काळात जन्मलेले होते. अर्थातच काही थोडे लेखक-कवी आणि एकूणच अक्षरांच्या जगात मुशाफिरी करणारे प्रतिभावंत स्वातंत्र्याच्या थोडे आधी जन्मलेलेही होते.

स्वातंत्र्यानंतरच्या काळात शासनाने सर्वदूर असा शिक्षणाच्या प्रसारावर अधिक भर दिला. कारण देशात एकूणच निरक्षरतेचे प्रमाण प्रचंड स्वरूपात होते. १९६० मध्ये भाषावार प्रांतरचनेचे धोरण अंमलात आणल्यानंतर आणि संयुक्त महाराष्ट्राच्या लढ्यानंतर निखळ मराठी भाषिक राज्य म्हणून नव्या महाराष्ट्राची निर्मिती झाली. नव्याने स्थापित झालेल्या राज्यशासनानेही महाराष्ट्राच्या विशेषतः ग्रामीण भागाच्या विकासासाठी काही योजना आखल्या, राबविल्या. त्यामध्ये शिक्षणाला विशेष प्राधान्य दिले. त्यामुळे खेड्यापाड्यातून, वाड्या-पाड्यातून आणि तेथील समाजाच्या सर्व जाती-जमातींमधून शिक्षणाचे लोण पोहोचण्याला गती मिळाली. अनेक छोट्या-मोठ्या गावांमधून शाळ्य आणि तुरळक प्रमाणात काही ठिकाणी महाविद्यालयेही स्थापन झाली. परिणामतः या नवनिर्मित शाळा-महाविद्यालयातून शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थांची संख्या वाढू लागली.

यामीण भागातील अशा शिक्षित झालेल्या शिक्षितांचा विचार केला तर असे लक्षात येते की यातील बहुसंख्य शिक्षित हे त्यांच्या घरातील-कुटुंबातील पहिलेच शिक्षित व्यक्ती आहेत. या नवशिक्षितांमधूनच साहित्याची निर्मिती करणारांची ही नवी पिढी उदयाला आली.

या पिढीतील साहित्याच्या निर्मितीकारांचे जगणे, त्यांचे अनुभविश्व, त्यांचा दृष्टिकोन आणि त्यातून व्यक्त होणाऱ्या जाणिवांचे स्वरूपही वेगळे होते. त्यांचे प्रश्न आणि नित्याच्या जीवनातील अडचणीही वेगळ्या

> Swa.Sawarkar Mahavidyalaya Beed.

Administration of the state of

सद्गुरू अच्युताश्रमस्वामी अभंगगाथा

डॉ. मेधा इंद्रकांतराव गोसावी

सद्गुरू अच्युताश्रमस्वामी कृत अभंगगाथा

डॉ. मेथा इंद्रकांतराव गोसावी

मराठी विभाग प्रमुख स्वा. सावरकर महाविद्यालय, बीड

र्मेहवर्धन प्रकाशन पुणे

- 😃 स्नेहवर्धन प्रकाशन : क्र. १२९१
- 😃 सद्गुरू अच्युताश्रमस्वामी कृत अभंगगाथा
- प्रकाशक आणि मुद्रक
   डॉ. एल. व्ही. तावरे,
   स्नेहवर्धन प्रकाशन,
   ८६३ सदाशिव पेठ, महात्मा फुले सभागृहामागे,
   पुणे ४११०३०.
   स्थिरभाष : ०२०-२४४७२५४९ / २४४३६९६९
   Email- snehaltawre@gmail.com
- मुखपृष्ठ : संतोष धोंगडे
- 🕊 प्रथमावृत्ती : २८ फेब्रुवारी २०२०
- 😃 🏻 © डॉ. मेघा गोसावी
- अक्षरजुळणी : गुरुकृपा कॉम्प्युटर, बीड
- मुद्रणस्थळ : स्मिता प्रिंटिंग, पुणे
- 🔒 पृष्ठसंख्या : २९६
- ₩ ISBN 978-93-87628-80-9

भूल्य : र १०००/-\$ 15

समर्पण

माझे अण्णा कै.ह.भ.प. ॲड. मधुकर रामचंद्र गोसावी,
माझे दादा कै.ह.भ.प. इंद्रकांतबुवा रामचंद्र गोसावी
यांनी आम्हा भावंडांवर अध्यात्माचे संस्कार केले.
सन्मार्गावर चालण्यास शिकविले.
त्याचेच मूर्तस्वरूप म्हणजे हा ग्रंथ आहे.
या जीवन तपस्वीच्या पवित्र स्मृतीस
नम्रपणे समर्पित...

अनुक्रमणिका

	 आशीर्वचन भूषण महारुद्र स्वामी / ९
	• प्रस्तावना डॉ.राहुल पाटील / १३
	मनोगत डॉ.मेधा गोसावी / १५
(۶	सद्गुरू अच्युताश्रमस्वामी : व्यक्ती आणि वाङ्मय १ ते ३२
	 सद्गुरू अच्युताश्रमस्वामी यांचे चिरत्र आणि कार्य अच्युताश्रमस्वामी यांचे आध्यात्मिक, धार्मिक व सामाजिक योगदान अच्युताश्रमस्वामी यांची वाङ्मय संपदा मूल्यमापन संदर्भ
۲)	अच्युताश्रमस्वामींची अभंग रचना : स्वरूप विशेष ३३ ते ९१
	 अच्युताश्रमस्वामी यांची अभंग रचना अभंगांचे आशयानुसार वर्गीकरण आणि विवरण भिक्तयोग • ज्ञानयुक्त भक्ती हीच श्रेष्ठ भक्ती • भक्तीचा आधार सदाचार सगुण-निर्गुण समन्वय • कर्मांनीच ईश्वराची पूजा • निष्काम कर्म हेच श्रेष्ठ कर्म परमेश्वराचे अवतार आणि कार्ये • गुरू लक्षणे आणि गुरू परंपरा • सद्गुरू माहात्म्य भक्त लक्षण • गीता तत्त्वज्ञान अध्यात्म • स्वानुभव • आत्मिनवेदन ढोंगी साधुत्वावर प्रहार • अभंगाचे स्वरूप विशेष • मृत्यमापन • संदर्भ
₹)	अच्युताश्रमस्वामींच्या लळिताच्या संपादण्या : स्वरूप विशेष ९२ ते १४१
	 लळीत म्हणजे काय?
ಕ)	अच्युताश्रमस्वामी यांच्या वाङ्मयावरील महाराष्ट्रातील विविध संप्रदायांचा प्रभाव १४२ ते १९२
	• वारकरी संप्रदाय • पंढरी माहात्म्य • विञ्चल भक्ती • हरिहर ऐक्य • संत महिमा

• रामदासी संप्रदाय • नरदेहाची थोरवी • विवेक • प्रपंच परमार्थ

- नाथ संप्रदाय संप्रदायातील प्रमाण ग्रंथ उपास्य दैवते पंथीय वेष
- पंथीय आचार पिंडी तेच ब्रह्मांडी शिव स्वरूपात अंतरी नांदणाऱ्या सद्गुरूंची भक्ती
- लोकभाषेचा पुरस्कार नाथजोगी शब्द नाथ सांप्रदायिकांचा वेश अवधूत
- मूल्यमापन संदर्भ

- ५) अच्युताश्रमस्वामींच्या अभंगांचे वाङ्मयीन विशेष...... १९३ ते २५४
  - भावनाविष्कार विचार सौंदर्य कथात्मकता अलंकार योजना रसनिष्पत्ती
  - प्रासादिकता शब्दसंपदा मूल्यमापन संदर्भ
- ६) समारोप ...... २५५ ते २९६
  - परिशिष्टे
  - आधारभूत साहित्य
  - संदर्भ सूची
  - अच्युताश्रमस्वामी-समाधी छायाचित्रे
  - लळितातील सोंगे-छायाचित्रे

ऋणनिर्देश

या ग्रंथलेखनाच्या अभ्यासासाठी सतत प्रेरणा देणारे भा. शि. प्र. संस्थेचे अध्यक्ष मा. डॉ. श्री. सुरेंद्रजी अलूरकर, संस्थेचे कार्यवाह मा. श्री. नितीनजी शेटे, माजी कार्यवाह मा. श्री. सतिशजी पत्की, संस्थेचे सहकार्यवाह तसेच महाविद्यालयीन विकास समितीचे अध्यक्ष मा. श्री. चंद्रकांतजी मुळे, मा. सहकार्यवाह सौ. कल्पनाताई चौसाळकर, स्वा. व्य. मं. अध्यक्ष मा. श्री. गोविंदसेठजी बार्शीकर, स्थानिक कार्यवाह मा. श्री. मिलिंद चिंचपूरकर, मा. श्री. ॲड. किशोरजी गिरवलकर, मा. श्री. राम कूलकर्णी, मा. महेश वाघमारे, स्वा. सावरकर महाविद्यालयाचे प्राचार्य हॉ. संजय शिरोडकर तसेच माजी प्राचार्य मा. श्री. पद्माकरराव देशपांडे, डॉ. जी एम. कुलकर्णी, डॉ. अ. द. पत्की, सतीश हिवरेकर, डॉ. विद्या व्यवहारे जळगाव, खोलेश्वर् महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. क. ल. कांबळे, तसेच उपप्राचार्य डॉ. बाहेगव्हाणकर्∤ डॉ. ढेरे, डॉ. देवर्षी, डॉ. मुंडे तसेच स्वा. सावरकर महाविद्यालय बीड आणि खोलेश्वर महाविद्यालय अंबाजोगाई येथील माझे सर्व सहकारी बंधू-भगिनी या सर्वांच्या हार्दिक सहकार्यामुळेच माझ्या अभ्यासाला प्रेरणा, प्रोत्साहन मिळत आहे. मी या सर्वांची सदैव ऋणी आहे.

डॉ. मेघा इंद्रकांतराव गोसावी

अभिप्राय

अंबड येथील रामानंदस्वामी यांनी अनेक 'संपादण्या' लिहिल्या होत्या. माझा अंबडशी संबंध त्यांच्या 'संपादण्याच्या' संशोधनाच्या निमित्तानं १९६० च्या सुमारास आला. कारण 'संपादणी' हा काव्यप्रकार असल्याची कल्पना मराठी संशोधन क्षेत्रात कुणालाच नव्हती. रामानंदाच्या या संपादण्या मी प्रतिष्ठान मधून प्रकाशित केल्या. 'संपादणी' हा भारूड सदृश काव्यप्रकार असल्यानं त्यामुळं मध्ययुगीन मराठी काव्यात महत्त्वाची भर पडली. त्याची नोंद मध्ययुगीन मराठी साहित्य-संशोधकांनी त्यावेळी आवर्जून घेतली. त्यात डॉ. रा. चिं. ढेरे नि अन्य ना. ग. जोशी यांचा अवश्य उल्लेख करायला हवा. मध्ययुगीन मराठी वाङ्मय इतिहासातही डॉ. शं. गो. तुळपुळे वा डॉ. अ. नां. देशपांडे यांनी आपल्या ग्रंथात आवर्जून याची नोंद घेतली आहे.

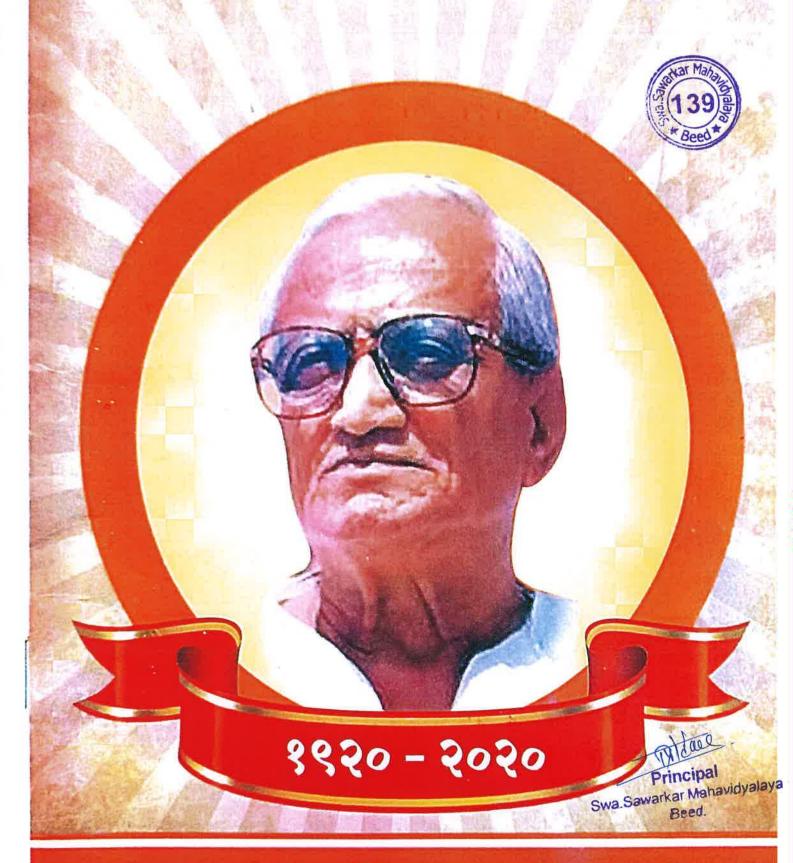
अंबड-गोंदीच्या परिसरातील स्वामीअच्युताश्रम हे स्वामीरामानंदांचे शिष्य. त्यांनीही संपादण्या आणि अभंग लिहिले. त्यांच्या काही संपादण्या मी त्या काळात प्रतिष्ठान मधून प्रकाशित केल्या. पण त्यांच्या अन्य संपादण्या व अभंग याचं संशोधन होणं आवश्यक होतं ते संपूर्ण साहित्य श्रीमती मेघा गोसावी यांनी परिश्रमपूर्वक मिळवून त्याविषयीचं विवेचन या ग्रंथात केलं आहे. याचा मला अत्यंत आनंद वाटला. या महत्त्वपूर्ण संशोधन कार्याबद्दल मी त्यांचं मनःपूर्वक अभिनंदन करतो. मध्ययुगीन मराठी संशोधन क्षेत्रात या ग्रंथाचं स्वागत होईल अशी मला अपेक्षा आहे.

द्धाः य म प्रताप

स्नेहवर्धन प्रकाशन 9 789387 628**889 incipal** मूल्य **31080 ws late** Mahavidyalaya

श्रध्देय दत्तोपंत ठेंगडी

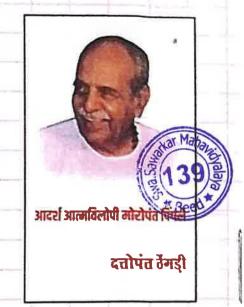

श्रध्देय दत्तोपंत ठेंगडी जन्मशताब्दी वर्ष

• श्रध्देय दत्तोपंत ठेंगडी यांची ग्रंथसंपदा •

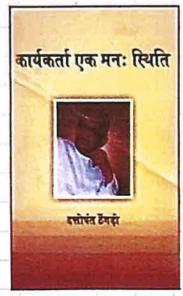

* श्रध्देय दत्तोपंत ठेंगडी जन्मशताब्दी वर्ष समारोह समिती *

स्वा.सावरकर महाविद्यालय, बीड Sawarkar Mahavidyalaya Beed. नेत्रधाम हॉस्पिटल जवळ, जालना रोड, बीड

श्रध्देय दत्तोपंत ठेंगडी श्रध्देय दत्तोपंत ठेंगडी जन्मशताब्दी समारोह समिती

मुख्य संपादक प्रभारी प्राचार्य : डॉ. छत्रपती पांगरकर

लेखक आणि संपादक डॉ. सोनवणे राजेंद्र ''अक्षत''

संपादक मंडळ

- १) प्रा. हंसराज जोशी
- २) डॉ. मेधा गोसावी
- ३) प्रा. सचिन कंदले
- ४) डॉ. संगिता ससाणे

समिती संयोजक डॉ. सोपान सुरवसे

स्वा. सावरकर महाविद्यालय, बीड ता.जि. बीड (महाराष्ट्र)

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya Beed.

:: प्रकाशक ::

श्रध्देय दत्तोपंत ठेंगडी जन्मशताब्दी समारोह समिती भा.शि.प्र. संस्था अंबाजोगाईचे स्वा. सावरकर महाविद्यालय, बीड जि. बीड ४३११२२ (महाराष्ट्र)

> स्वा. सावरकर महाविद्यालय, बीड जि. बीड (महाराष्ट्र) सर्वाधिकार स्वरक्षित/सुरक्षित

प्रकाशन वर्ष - ऑक्टोबर २०२१

केवळ खाजगी वितरणासाठी

मनोगत..

समार्जिचतक श्रध्वेय दत्तोपंतजी ठेंगडी यांचे जन्मशताव्दी वर्ष भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेने सर्व संस्कार केंद्रामध्ये विविध उपक्रमांनी साजरे केले आहे. विद्यार्थी आणि समाज या दोन्ही स्तरावर उपक्रमांची रचना करण्यात आली. सामाजिक, शैक्षणिक, राजकीय क्षेत्रामध्ये दत्तोपंतजींनी आपल्या अद्वितीय कार्यातून एक वेगळा ठसा निर्माण केला. त्यांचे समग्र जीवन आपणा सर्वांसाठी दीपस्तंभाप्रमाणे प्रेरणादायी आहे. या जन्मशताब्दी वर्षाच्या निमित्ताने सावरकर महाविद्यालयाने श्रद्धेय दत्तोपंतजी यांच्या समग्र जीवन कार्यावर प्रकाश टाकणारी पुस्तिका प्रकाशित करण्याचा संकल्प केला, जो या पुस्तिकेच्या रूपाने पूर्ण होत आहे. श्रद्धेय दत्तोपंतजी यांच्या जीवन कार्यातील प्रमुख दिशादर्शन आपण सर्वांसाठी उपलब्ध होत आहे याचा आनंद आहे.

महाविद्यालयाचा हा उपक्रम स्तुत्य आणि प्रशंसनीय आहे. सावरंकर संकुलाची पदाधिकारी सिमती व संयोजन सिमती याबद्दल अभिनंदनास पात्र आहे. वाचकास ही याची उपयुक्तता प्रत्ययास येईल याची खात्री वाटते.

डॉ. सुरेंद्र आलुरकर

मा. अध्यक्ष

भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्था, अंबाजोगाई

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya Beed.

श्रध्देय दत्तोपंत ठेंगडी जन्मशताब्दी वर्ष

"श्री.दत्तोपंतजी ठेंगडी उन थोडे लोगों में से थे, जो परमपूज्य श्री.गुरुजी की मनोरचना को समझने में समर्थ थे। अगर परमपूजनीय श्री.गुरुजी सनातन धर्म के हिमालय से निकलनेवाली गंगोत्री थे, तो दत्तोपंतजी को उस पिवन जल में गहरी डुबकीयाँ लगाने का सुअवसर प्राप्त हुआ था।"

- श्री. परमेश्वरनजी

रहन-सहन की सरलता, अध्ययन की स्यापकता, चिंतन की गहराई, ध्येय के प्रति समर्पण, िक्ष्य की स्पष्टता, साधना का सातत्य और कार्य की सफलता का विश्वास श्री ठेंगडीजी का व्यक्तित्व रुपायित करते हैं।

Swa. Sawarkar Mahavioyalaya पुनम्

CHESS PLAYERS:

A COMPARAITIVE STUDY

Dr.Chhatrapati B. Pangarkar Principal Swa. Sawarkar Mahavidyalaya

DEVELOPMENT OF

CHESS PLAYERS:

Dr. Chhatrapati B. Pangarkar (Vairagar)

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

MAHATMA GANDHI EDUCATION AND WELFARE SOCIETY, PARBHANI-431401

www.mgsociety.in +91 8329000732 Email: cheskalyan@gmail.com

ISBN: 978-93-87377-00-4

Development of Chess Playes: A Comparative Study

Author: Dr. Chhatrapati B. Pangarkar (Vairagar)

First Published: 2019

Copyright © Author

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means without written permission of the copyright owner.

Printed at Snehal Printers and Book Binders, Parbhani -431401

Published by Mahatma Gandhi Education Welfare Society, Parbhani Mob. + 91 9730721393,

Setting and Cover by Dr Kalyan Gangarde, Parbhani +91 9420079975

Email: nmpublication@gmail.com www.newmanpublication.com

Price- INR- 275/-

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya

Beed

Academic facts, views and opinions published by author in the book express solely the opinions of the author. Author is responsible for their content, citation of sources and the accuracy of their references. The publisher/printer cannot be held responsible for any lacks or possible violations of third parties' rights.

CONTENTS

I	INTRODUCTION	:	4
	Statement of the problem		
	Significance of the Study		
	Delimitations		
	Limitations		
	Definition and Explaination of Terms		
II	REVIEW OF RELATED LITERATURE	8	27
Ш	ANALYSIS OF DATA AND RESULTS OF THE STUDY	:	66
	Findings		
	Discussion of Findings		
IV	SUMMARY, CONCLUSION AND RECOMMENDATION	:	134
	Summary		
	Conclusion		
	Recommendation		
	RIRI IOCRADHICAI REFERENCES		1/0

CHAPTER-I

Introduction

INTRODUCTION:-

Chess chosen for the study is the most popular game in the world as well India. It is an enjoyable and social sports that can be played for Childhood to old age either at a recreational level or as a competitive games. Chess is not a matter of lift and death; it is much more important than that. Too many people, too many cotises, too many teams play it and of course too many people watch it. It is one of the ancient Indian game. Like all Indian games, it is simple, in expensive and enjoyable. It does, however, demand heavy concentration, design making ability. Motivation low level of anxiety good socio-economic study, mental health, intelligence level, mental stability, personality and some emotional factors.

The past decades has been a greater emphasis on the study of self concept of chess players for understanding and predicting the many facets of human behavior. Self concept as one of the most dominating factor influencing a development of chess player's behavior, on the other hand life experience also affect the self concept.

Thus individual behavior which is a dominant life event also affects the self concept successes and other pleasurable events in life lead to the enhancement of self concept while failure, frustration and other denigrating experiences tend to lower the concept of one's self. Self concept is considered to be the most significant factors in human life as everyone is continuously striving toward self actualization, self realization and self enhancement and is constantly wishing to avoid self condemnation and self lowering experience. The foundations of the self concept are laid during the early months when the infant begins to deliberate himself form the environment through exploration and experience. As he goes out of the home he learns about the worlds around him and later hero's stories from books, radio and television of what children like him are doing. Any, if not all, of these experiences are less accessible the chess players and it is almost, always found that the normal men, even through the others people is of normal intelligence. Being given a name and being addressed by it is a basic part of the development of a concept of chess players.

Dr. Chhatrapati B. Pangarkar (Vairagar) (M.P.Ed., M.Phil., Ph.D.). He is presently working as a Physical Director in the Department of Sports at Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed(MS). He has participated and presented papers in many National and International conferences and seminars. He has to her credit many book chapters and has also published several research papers in reputed National & International Journals. He is also an active volunteer and facilitator of Mahatma Gandhi Education and Welfare Society, an NGO which has been helping the poor and meritorious students irrespective of caste and creed. He is an active social figure and jubilant motivational source for the youth.

Books Published 2018-19

स्ययंसेवा संघटना : रचना व कार्यपद्धती (N.G.O)

डॉ. डी. के. भालेख

Swa.Sawarkar Mehavidyalaya Beed.

स्वयंसेवी संघटना : रचना व कार्यपद्धती (N.G.O.)

लेखक डॉ. जे. के. भालेराव लोकप्रशासन विभाग स्वा. सावस्कर महाविद्यालय, बीड

विद्या वुक्स पब्लिशर्स औरंगपुरा, औरंगाबाद

प्रकाशन क्रमांक : २७३

पहिली आवृत्ती : जून २०१८

© लेखक

मुद्रक तन्मय ऑफसेट प्रिंटर्स एम.आय.डी.सी., चिकलठाणा, औरंगाबाद.

I.S.B.N. No. 978-93-81374-80-1

किंमत ३६०/-

प्रकाशक

श्री. शशिकांत पिंपळापुरे विद्या बुक्स पब्लिशर्स औरंगपुरा, औरंगाबाद. फोन : (०२४०) २३३७३७१ E-mail - aur.vidyabooks@gmail.com Websit - www.vidyabooks.abd.com

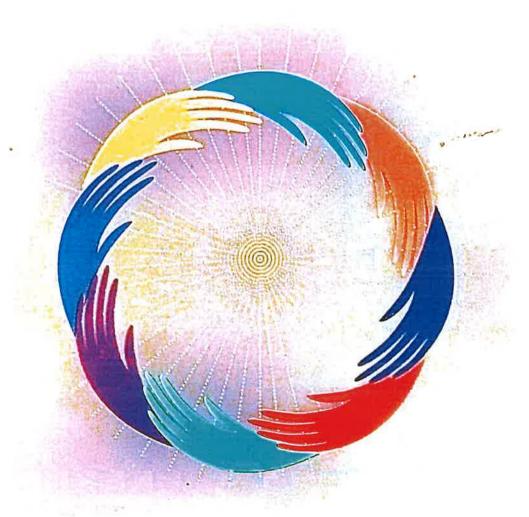
अक्षर जुळवणी नीट एंटरप्रायजेस १४, राठी गॅलक्सी, कॅनॉट प्लेस, सिडको, औरंगाबाद.

अर्पण...

आपले जीवन तन-मन-धनाने
सेवा कार्याला समर्पित करतात. उपाशी,
अर्धपोटी आणि विनावेतन राहून
बारा महिने-चोविस तास दुसऱ्यांच्या
सुखासाठी आपले दु:ख विसरून नि:स्वार्थ
भावनेने समाजातील पिडित, शोषित व
वंचित व्यक्ति, स्त्री आणि बालकांच्या डोळ्यातील
अश्रू पुसण्याचे समाज घडविण्याचे अविरतपणे
कार्य करणारे समाजसेवक, स्वयंसेवक व
कार्यकर्त्यांना...

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya,
Beed.

WRESTLING

ROLE OF BEED DISTRICT WRESTLING ASSOCIATION

Dr.Chhatrapati B. Pangarkar

WRESTLING

ROLE OF BEED DISTRICT WRESTLING ASSOCIATION

Dr. Chhatrapati B. Pangarkar (Vairagar)

PUBLICATION

www.newmanpublication.com

Principal
Swa.Sawarkar Mehavidyalaya
Beed.

ISBN: 978-81-940059-9-5

Wrestling: Role of Beed District Wrestling Association

Author: Dr. Chhatrapati B. Pangarkar (Vairagar)

First Published: 2018

Copyright © Author

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means without written permission of the authors and publishers.

Jointly Published by

Dr Kalyan Gangarde,

New Man Publication,

Parbhani-431401

nmpublication@gmail.com

Mob. +91 9730721393.

+91 9420079975

Classic Publications

Publisher: Dr S. M. Wahiduzzaman

H- 700 R- 10 Avenue -02

Mirpur DOHS, Dhaka- 1216

Bangladesh

Cover Design and Typesetting: Dr. Kalyan Gangardeswa. Sawarkar Mahavidyalaya

Price: ₹ 160/-

Academic facts, views and opinions published by author in the book express solely the opinions of the author. Author is responsible for their content, citation of sources and the accuracy of their references. The publisher/printer cannot be held responsible for any lacks or possible violations of third parties' rights.

CONTENTS

7	Introduction	6
2	Background study	20
3	Organization	34
4	Data Presentation	41
5	The Wrestler's Body: Identity, Ideology, and Meaning	51
6	Implementation, Conclusion & Suggestions	60
7.	Bibliography	66

Principal
Swa.Sawarkar Mehavidyalaya
Beed.

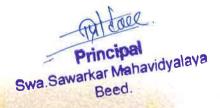

Dr. Chhatrapati B. Pangarkar (Vairagar) (M.P.Ed., M.Phil., Ph.D.). He is presently working as a Physical Director in the Department of Sports at Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed(MS). He has participated and presented papers in many National and International conferences and seminars. He has to her credit many book chapters and has also published several research papers in reputed National & International Journals. He is also an active volunteer and facilitator of Mahatma Gandhi Education and Welfare Society, an NGO which has been helping the poor and meritorious students irrespective of caste and creed. He is an active social figure and jubilant motivational source for the youth.

CLASSIC
PUBLICATIONS
700 R- 10 Avenue -02

H- 700 R- 10 Avenue -02 Mirpur DOHS, Dhaka- 1216 Bangladesh

त्यावसायिक अर्थशास्त्र (Business Economics)

डाँ, देविद्धास नागरगीजी

व्यावसायिक अर्थशास्त्र (Business Economics)

हैं कि
म्बन्धी
त्र की
धुनिक
ंदायरे
डल है
सामग्री

गणाली

ा कर्म

ाजिक

अपना

गार्थिक तिदिन mic) अथवा सम्पूर्ण स का रूप में गेकरण गायिक

त्र्यापार

म तत्व

सद्धांत

े लेखक

डॉ. देविदास नागरगोजे

एम.ए., एम.फिल. अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख स्वा. सावरकर महाविद्यालय, वीड, जि. बीड

श्रीराम प्रकाशन, कानपुर

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya

> © प्रकाशकाधीन

> ISBN: 978-93-85652-26-4

> प्रथम संस्करण : 2018

मूल्य : 600/-

शब्द सज्जा :रुद्र ग्राफिक्सe-mail: rudragrahics9@gmail.com

मुद्रक पूजा प्रिण्टर्स वसन्त विहार, नौबस्ता, कानपुर।

प्रकाशकश्रीराम प्रकाशन

जी-398, गुजैनी, कानपुर-208022

मो.: 9453286002

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

While all possible efforts have been made n the preparation of this book neither the author nor the publishers are responsible for any kind of errors and omissions.

No part of this book may be reproduced or copied in any form or by any means (graphics electroniuc or mechanical, including photocoying, recording, taping, or incormation retrieval systems) or reproduced on any disc, tape, perforated media or other information storage devive etc. without the written permission of the publisher. Breach of this condition is liable for legatl action

भूमिका

कौटिल्य के समय से अर्थशास्त्र के प्रचलन के प्रमाण मिलते हैं। बढ़ते सामाजिक दायरे ने इसे अनेक भागों में विभक्त किया है। जिसमें व्यवसायक अर्थशास्त्र का अपना महत्व है। व्यवसायिक अर्थशास्त्र की भूमिका के सन्दर्भ में यह कह सकते हैं कि आर्थिक क्रियाओं का ही अध्ययन किया जाता है। इसमें साधारण व्यवसाय सम्बन्धी क्रियाओं की ओर प्रो. एल्फ्रेड मार्शल ने अपनी परिभाषा देते हुए अर्थशास्त्र के क्षेत्र की ओर इंगित भी किया है। इस दृष्टि से व्यवसायिक अर्थशास्त्र का महत्व आधुनिक कौटिल्य के समय को अर्थशास्त्र के प्रचलन के प्रमाण मिलते हैं बढ़ते सामाजिक दायरे ने इसे अनेकों भागों में विभक्त किया जिसके व्यवसायिक अर्थशास्त्र का अपना मंडल है युग में और भी बढ़ जाता है। अत: प्रस्तुत अध्याय में अर्थशास्त्र की अध्यापन सामग्री परिभाषा तथा एक अर्थव्यवस्था की प्राथमिक समस्यायें एवं मूल्यन्त्र की कार्यप्रणाली का ज्ञान आवश्यक प्रतीत होता है।

इस सन्दर्भ में यह कहना उपयुक्त होगा कि आधुनिक जगत में उद्योग कर्म उत्पादन, वाणिज्यिक क्रियार्य, बाजार वस्तुओं का क्रय-विक्रय, मूल्य यंत्र आदि आर्थिक तथ्यों को जहाँ व्यवसायिक अर्थशास्त्र का अभिन्न अंग माना जाता है, वही दिन-प्रतिदिन व्यापार अर्थशास्त्र स्थैतिक (Static) प्रवृत्ति को त्याग कर गत्यात्मक (Dynamic) स्वरूप भी धारण कर रहा है। क्योंकि व्यवसायिक अर्थशास्त्र में प्रतिस्पर्धा अथवा प्रतियोगिता के आधार पर जहाँ वैश्वीकरण, निजीकरण, उदारीकरण के अन्तर्गत सम्पूर्ण विश्व एक बाजार का रूप धारण करता जा रहा है। उसमें बिजनेस इकनॉमिक्स का आकार भी व्यापक होता जा रहा है क्योंकि बिजनेस इकनॉमिक्स के वर्तमान स्वरूप में उत्पादन का पैमाना, यदि व्यवहारिक रूप में देखे जायें तो प्रतिस्पर्धा के युग में यन्त्रीकरण कम्प्यूटरीकरण भी अत्यंत महत्वपूर्ण भूमिका अदा कर रहे हैं। अतः व्यवसायिक अर्थशास्त्र में उत्पादन की तुलना मांग वह आधारशिला है जिसके अन्तर्गत व्यापार अर्थशास्त्र एक उपयोगी स्थान ग्रहण कर सकता है अतः मांग की लोच के निर्धारक तत्व को सर्वप्रथम अध्ययन किया जाना चाहिये। उसी प्रकार इस विषय में लागत के विधारक तत्व

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya

Beed.

बाजार एवं उसके अन्तर्गत पूर्ण प्रतियोगिता, एकाधिकार, अपूर्ण प्रतियोगिता अल्पाधिकार आदि के अलावा साधन कीमत निर्धारक वितरण का सीमांत उत्पादकता तथा जिल्हा निर्धारक आदि के अलावा लगान (Rent) ब्याज व लाभ आदि के व्यवहारिक अध्ययन भी महत्वपूर्ण है। अतः व्यवसायिक अर्थशास्त्र ना कि विपय अर्थशास्त्र के सैद्धांतिक स्वरूप को प्रस्तुत किया गया है।

पुस्तक प्रकाशन में व्यवसायिक अर्थशास्त्र सम्बन्धी हिन्दी संस्करण की पुस्तकें उपलब्ध करवा कर जो सहयोग ग्रंथपाल कीतिकर बहन ने दिया उसको नहीं भूल सकता राजेन्द्र सोनोने हिन्दी विभाग के सहयोग का आभार प्रकट करना प्राचार्य सर जोशी जी का प्रोत्साहन अतिस्मरणीय रहेगा। यहाँ पर हम अपने इन मित्रों का भी आभार व्यक्त करेंगे जिन्होंने हमारा सहयोग हर तरह से किया जनमें गुरु प्रो. येलंबकर, डॉ. तुकारामजी मुंडे, डॉ. एच.आर. तिवारी आदि का आभार व्यक्त करते हैं। अन्त में अपनी पत्नी रुक्मिणी और चिरंजीव विवेक और वेदांत इनका सहयोग भुलाया नहीं जा सकता है। पुस्तक को आपके हाथों में देते हुए अपार हर्ष हो रहा है। इस पुस्तक के सन्दर्भ में आपके सुझाव सादर आमन्त्रित हैं।

डॉ. देविदास नागरगोंजे

Principal Swa.Sawarkar Mahavidyalaya Beed.

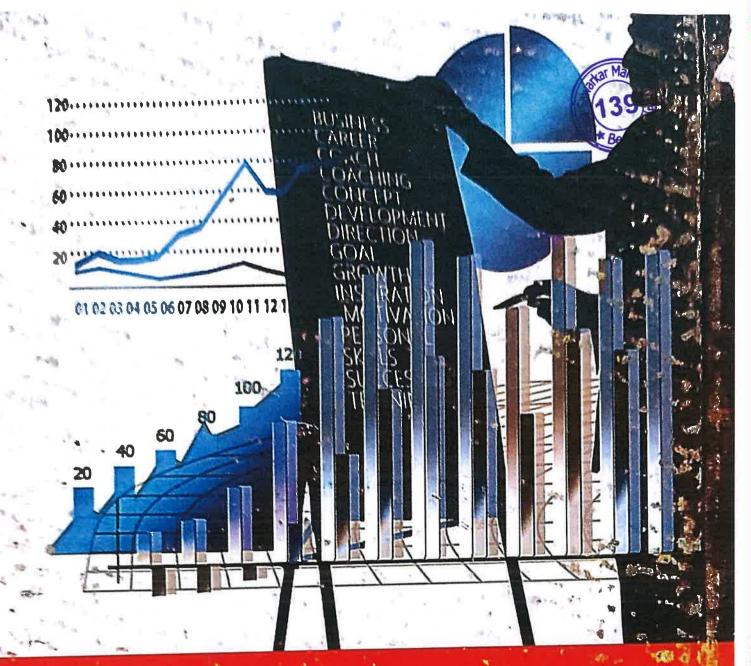
Beed.

अनुक्रम

	व्यवसामिक जिल्लाहरू	07
	(BUSINESS ECONOMICS)	07
2.	अर्थशास्त्र की प्रकृति एवं विषय क्षेत्र	25
	(NATURE AND STUDY SCOPE OF ECONOMICS)	23
3.	आर्थिक अध्ययन की विधियाँ-निगमन एवं आगमन विधि	36
	METHODS OF ECONOMIC STUDY DEDUCTION INDUCTIVE METHOD	V &
4.	सूक्ष्म एवं व्यापक अर्थशास्त्र	46
	MICRO & MARCO ECONOMICS	40
5.	स्थैतिक और प्रावैगिक अर्थशास्त्र	56,
	STATIC AND DYNAMIC ECONOMICS	507
6.	उपयोगिता विश्लेषण	61
¥i	(UTILITY ANALYSIS)	
7.	सीमान्त उपयोगिता ह्रास नियम	70
	LAW OF DIMINISHING MARGINAL UTILITY	
8.	सम सीमान्त उपयोगिता नियम	79
	LAW OF EQUI-MARGINAL UTILITY	
9.	उदासीनता वक्र विश्लेषण	87
	INDIFFERENCE CURVES ANALYSIS	1
10.	उपभोक्ता सन्तुलन पर आय एवं कीमत में परिवर्तन के प्रभाव	97
	EFFECTS OF CHANGES IN INCOME AND PRICE CONSUMER EQULIBRIUM	ON
11.	उपभोक्ता की बचत	708
	CONSUMER'S SURPLUS Princi	<mark>pal</mark> ahavidyalaya

12	. माँग का नियम	11;
	LAW OF DEMAND	' 1 '
13.	. माँग की लोच	127
	ELASTICCITY OF DEMAND	12/
14.	उत्पादन एवं उत्पादन के साधन	141
	production and Factors of production	171
15.	उत्पत्ति के नियम	146
	law of returns	140
16.	अर्थशास्त्र का पैमाना-पैमाने के प्रतिफल (या) उत्पादन का पैमाना	163
	Economics of scale-returns to scale or scale of production	103
17.	जनसंख्या के सिद्धान्त	170
	THEORIES OF POPULATION	170

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

श्रीरामप्रकाशन

प्रकाशक एवं वितरक

व्याक जी, 398, गुजैनी, कानपुर 208 022

मोवा.: 09453280002

